

TADEUSZ BANASZEK

ORCID: 0000-0003-3140-9362

Kieleckie Towarzystwo Naukowe

Garnizon Wojska Polskiego Radom w latach 1945–1949

Słowa kluczowe: Wojsko Polskie, województwo kieleckie, miasto Radom, garnizon Radom

Key words: Polish Army, Kielce Voivodeship, city of Radom, Radom Garrison

Streszczenie: Garnizon radomski w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej odegrał istotną rolę w strukturze terytorialnej WP. Stacjonowały w nim jednostki bojowe i szkolne oraz instytucje wojskowe, a także pododdziały KBW. Jeszcze w trakcie działań wojennych powołano RKU, przeniesiono do Sadowa pułk lotniczy, który przygotowywał pilotów, oraz utworzono Szpital Garnizonowy. Ponadto w związku z akcją rozminowywania ziem polskich do Radomia skierowano 2 BSap., której bataliony saperów aktywnie uczestniczyły w rozminowaniu terenów m.in. województwa kieleckiego. Wzmocnienie garnizonu nastąpiło we wrześniu 1945 r. po dyslokacji kolejnych jednostek bojowych – 2 pal i 2 dappanc 2 WDP, które stacjonowały do czerwca 1949 r. W połowie 1946 r. 2 psap został przeniesiony do Kazunia. W omawianym okresie liczebność garnizonu radomskiego była zmienna. Szacunkowo w kwietniu 1946 r. wynosiła około 1800 żołnierzy (bez KBW). Przez krótki czas funkcjonowały w Radomiu instytucje wojskowego wymiaru sprawiedliwości, przeniesione następnie do Kielc. W omawianym okresie w Radomiu przebywały także pododdziały KBW, które brały udział w ochronie więzienia, a następnie Zakładów Metalowych i czynnie zwalczały oddziały podziemia niepodległościowego na terenie powiatu radomskiego i kozienickiego. W 1949 r. radomski garnizon uległ znacznemu zmniejszeniu poprzez rozformowanie Szpitala Garnizonowego oraz przeniesienie 2 pal i 2 dappanc do Szczecina w skład 12 DP. Należy zaznaczyć, że wojsko w tym okresie natrafiało na duże trudności związane z infrastrukturą koszarową i szkoleniową, zaopatrzeniem materiałowym. Szkolenie bojowe było często ograniczone w związku z zaangażowaniem jednostek w akcje społeczno-polityczne i walkę z podziemiem niepodległościowym. W ramach pracy wychowawczej prowadzono wśród kadry i żołnierzy służby zasadniczej zajęcia, które miały ich przekonać do tzw. władzy ludowej. Dużej pomocy jednostkom wojskowym udzieliły organizacje społeczne i zakłady pracy Radomia. Poprzez organizowanie uroczystości garnizonowych i ceremoniał wojskowy władze wojskowe kształtowały odpowiednie postawy wśród żołnierzy.

Abstract: In the first years following World War II, the Radom garrison played an important role in the territorial structure of the Polish Army. Combat and training units, military bodies, as well as KBW [Internal Security Corps] subunits were stationed there. During the war, the RKU [Army Recruitment Command] was established, the air regiment was transferred to Sadków for pilot training, and the Garrison Hospital was started. In addition, in connection with the demining action of Polish lands, the 2 BSapper sapper brigade was sent to Radom, whose sapper battalions actively participated in clearing some areas, including Kielce Voivodeship. The reinforcement of the garrison took place in September 1945, after the dislocation of more combat units, 2 pal and 2 dappancas 2 WDP, stationed until June 1949. In mid-1946, the 2 psap unit was transferred to Kazuń. In the period under discussion, the size of the Radom garrison varied. In April 1946, the estimated number of soldiers was 1,800 (excluding the KBW). Military justice institutions operated in Radom for a short time, and were soon transferred to Kielce. In this period, Radom was also home to KBW subunits, which took part in the protection of the prison, and then of the Metal Works, as well as actively fighting some independence underground units in the Radom and Kozienceski poviats. In 1949, the garrison in Radom was significantly reduced due to the disassembly of the Garrison Hospital and the transfer of 2 pal and 2 dappancas units to Szczecin as part of the 12th Infantry Division. It should be noted that the army encountered great difficulties when it came to the barracks, training infrastructure, as well as material supplies. Combat training was often limited due to the involvement of individuals in socio-political actions and the fighting against the independence underground. As part of educational work, classes were conducted for the staff and soldiers in compulsory service to persuade them to embrace the so-called people's power. Social organizations and workplaces in Radom provided considerable assistance to the military units. By organizing garrison and other military ceremonies, the military authorities shaped the desired attitudes among soldiers.

Opracowanie jest próbą przedstawienia działalności jednego z garnizonów¹ Wojska Polskiego (WP) w województwie kieleckim – w Radomiu w okresie od stycznia 1945 r. – oswobodzenia miasta spod okupacji niemieckiej i utworzenia Rejonowej Komendy Uzupełnień (RKU) Radom, do 1949 r. – rozpoczęcia przemian organizacyjnych wojska związanych z planem rozbudowy na lata 1949–1955.

Radom w okresie II Rzeczypospolitej był garnizonem Okręgu Generalnego Nr III Kielce w latach 1918–1921 i Okręgu Korpusu Nr I Warszawa (1921–1939). Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę sformowano w mieście m.in. 24 pułk

¹ Garnizon to jedna lub kilka położonych obok siebie miejscowości, gdzie stale lub okresowo przebywają oddziały różnych rodzajów sił zbrojnych oraz mieszczą się instytucje lub zakłady wojskowe stanowiące załogę garnizonu. *Leksykon wiedzy wojskowej*, Warszawa 1979, s. 123.

piechoty oraz wiele innych jednostek WP. W okresie pokojowym Radom stał się miejscem stacjonowania m.in. 72 pp 28 Dywizji Piechoty (DP), Powiatowej Komendy Uzuppełnień, Szpitala Garnizonowego, Szkoły Podchorążych Rezerwy Lotnictwa.

Radom został oswobodzony spod okupacji niemieckiej po ciężkich walkach 16 stycznia 1945 r. przez jednostki Armii Czerwonej (ACz) I. Frontu Białoruskiego². Władzę wojskową przejęła sowiecka Komendantura Wojenna, którą kierował mjr Iwan Wołkow. Zasady działania komendantów wojennych określała instrukcja Sztabu Generalnego ACz z 10 października 1944 r. Na jej podstawie komendanci wojenni mieli obowiązek m.in. tłumić niepokoje społeczne, ewidencjonować i chronić mienie, rozbrajać grupy Armii Krajowej oraz innych „nacjonalistycznych organizacji”³. Saperzy ACz przystąpili do rozminowania miasta, oczyszczając z min, pocisków i innych niebezpiecznych przedmiotów 24 ulice, 59 budynków fabrycznych, 8 mostów, 63 obiekty komunalne, 352 domy⁴. Natomiast sowiecki kontrwywiad wojskowy rozpoczął represje w stosunku do pracowników radomskich instytucji wymiaru sprawiedliwości⁵. W celu zwalczania podziemia niepodległościowego w Radomiu przebywały okresowo pododdziały 18 pułku pogranicznego i 98 pułku piechoty (pp) 64 Dywizji NKWD⁶. W Radomiu rozpoczęto organizowanie organów władzy komunistycznej, w tym bezpieczeństwa⁷. Miasto było ważnym ogniwem w strukturach zbrojnego podziemia niepodległościowego takich organizacji, jak NIE, Delegatura Sił Zbrojnych, Zrzeszenie Wolność i Niezawisłość, Związek Zbrojnej Konspiracji, Narodowe Zjednoczenie Wojskowe⁸.

² Szerzej na temat walk o Radom w styczniu 1945 r. zob. S. Piątkowski, *Radom w latach wojny i okupacji niemieckiej (1939–1945)*, Lublin–Warszawa 2018, s. 563–567.

³ C. Grzelak, H. Stańczyk, S. Zwoliński, *Armia Berlinga i Żymierskiego. Wojsko Polskie na froncie wschodnim 1943–1945*, Warszawa 2003, s. 87.

⁴ F. Zbiniewicz, *Pomoc Armii Radzieckiej w rozminowaniu Warszawy, Radomia, Krakowa, Łodzi i Gdańska w 1945 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 3, 1968.

⁵ S. Piątkowski, *Droga wiodła na Ural... Akcja represyjna sowieckiego kontrwywiadu wojskowego wobec pracowników radomskich instytucji wymiaru sprawiedliwości w 1945 r.*, Radom 2014.

⁶ W. Roman, *Działalność Zbiorczej Dywizji Wojsk Wewnętrznych NKWD na terenie Polski w latach 1944–1946 w świetle wybranych dokumentów*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” nr 17, 2015.

⁷ Cz.T. Zwolski, *Historia miasta Radomia. Kronika*, Radom 2005, s. 208–210; tenże: *Początki władzy ludowej w Radomiu*, „Studia Historyczne” t. 21, z. 3, 1978, s. 457–476.

⁸ K. Busse, A. Kutkowski, *Bić się do końca. Podziemie niepodległościowe w regionie radomskim w latach 1945–1950*, Lublin–Radom 2012; R. Śmietanka-Kruszelnicki, *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945–1948*, Kraków 2002.

Radom po zakończeniu II wojny światowej pod względem administracyjnym utrzymał status powiatu grodzkiego w województwie kieleckim. Jednocześnie miasto pozostawało stolicą powiatu ziemskiego⁹.

Radom w strukturze terytorialnych władz wojskowych

1 lutego 1945 r. Naczelnny Dowódca Wojska Polskiego (NDWP) rozkazem nr 23/Org. w sprawie organizacji na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej sześciu okręgów wojskowych powołał okręgi: warszawski, lubelski, krakowski, łódzki, poznański i pomorski. Teren województwa kieleckiego wszedł wraz z województwem łódzkim w skład Okręgu Wojskowego (OW) nr VI Łódź, który nakazano sformować do 20 marca 1945 r. OW Łódź obejmował obszar 38 506 km², co stanowiło 12,35% powierzchni kraju. Stan żołnierzy w jednostkach OW Łódź w dniu 10 października 1945 r. wynosił 24 039 (9,2% stanu WP). Z dniem 15 listopada, rozkazem Naczelnego Dowódcy WP nr 0309/Org. z 5 listopada 1945 r., dokonano zmiany nazwy Łódzkiego OW na OW Nr VI¹⁰.

18 września 1946 r. dyrektywą nr 3 NDWP w sprawie dalszych zmian w organizacji okręgów wojskowych OW Łódź został rozformowany, a znajdujące się na obszarze województwa kieleckiego jednostki wojskowe zostały podporządkowane Dowództwu OW nr VII Lublin. Sytuacja ta motywowana była ówczesną trudną sytuacją gospodarczą kraju i wynikającym z tego zahamowaniem rozbudowy wojska. OW nr VII Lublin zajmował wówczas powierzchnię 45 795 km², co stanowiło 14,69% powierzchni kraju. Obejmował on województwa lubelskie i kieleckie. Stan żołnierzy pełniących służbę w jednostkach w dniu 1 kwietnia 1949 r. wynosił 13 186 (12,6% stanu WP)¹¹.

Z kolei rozkazem nr 035 Ministra Obrony Narodowej z dnia 4 marca 1949 r. rozformowano do 31 maja tego roku OW nr VII Lublin. Jednostki wojskowe stacjonujące w województwie kieleckim podporządkowano dowództwu OW nr V Kraków¹². Okręg krakowski zajmował powierzchnię 67 548 km² (21,67% powierzchni kraju). Obejmował on województwa: krakowskie, kieleckie, śląskie i rzeszowskie. Stan żołnierzy pełniących służbę w jednostkach Krakowskiego OW w dniu 1 lipca 1949 r. wynosił 15 168 (16,5% stanu WP)¹³.

⁹ S. Piątkowski, *Radom. Historia miasta*, Radom 2005, s. 84.

¹⁰ W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949*, Łódź 2011, s. 82, 102-104.

¹¹ Tamże, s. 97, 102-104.

¹² *Mała kronika ludowego Wojska Polskiego 1943–1973*, Warszawa 1975, s. 167, 249-250, 283.

¹³ W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 102-104.

Władzę wojskową w garnizonie sprawował jego dowódca, którego uprawnienia zostały określone w instrukcji z 17 września 1945 r. Zgodnie z nią komendant garnizonu był przełożonym wszystkich żołnierzy stanowiących stałą załogę garnizonu, stanowisko to obejmował zaś z reguły najstarszy stopniem i starszeństwem dowódca jednostki liniowej, a w przypadku braku takowej najstarszy stopniem i starszeństwem oficer mający stały przydział służbowy w określonym garnizonie.

Dowódca garnizonu podlegał bezpośrednio dowódcy OW, z ramienia którego sprawował władzę na określonym terenie, zajmując się m.in. sprawami bezpieczeństwa i dyscypliny w garnizonie, normowaniem służby wartowniczej, przydziałem placów ćwiczeń i strzelnic dla poszczególnych jednostek, regulowaniem spraw związanych z zakwaterowaniem osób wojskowych, zabezpieczeniem obiektów wojskowych, wydawaniem zarządzeń przeciwpożarowych czy regulowaniem udziału wojska w różnego rodzaju uroczystościach. W ramach swych obowiązków dowódca garnizonu nie mógł jednak ingerować w wewnętrzne sprawy jednostek w zakresie ich organizacji, wyszkolenia, kwestii personalnych oraz gospodarki materiałowo-finansowej. Rozkazy i zarządzenia dowódcy garnizonu obowiązywały wszystkie przebywające w nim osoby wojskowe, w tym także żołnierzy z jednostek lub pododdziałów jedynie czasowo znajdujących się na terenie danego garnizonu. Dowódca garnizonu pełnił również funkcję reprezentacyjną, a także kierował całokształtem spraw związanych z utrzymaniem stałego kontaktu z władzami cywilnymi w zakresie działań mających wpływ na funkcjonowanie garnizonu (zmiany przestrzenne w mieście czy budowa nowych dróg i budynków), jak i samego miasta (np. przemarsz pododdziałów głównymi traktami komunikacyjnymi, ćwiczenia bojowe w pobliżu zabudowań mieszkalnych)¹⁴.

Na początku lipca 1945 r. na terenie okręgu łódzkiego istniało siedem nieetatowych komend garnizonu – Częstochowa, Kutno, Kielce, Skierniewice, Sieradz, Tomaszów Mazowiecki i Zgierz. W sierpniu natomiast sformowano komendy w Radomiu, Piotrkowie Trybunalskim i Kozienicach. Po dokonaniu kolejnych zmian dyslokacyjnych w styczniu 1946 r. było siedem komend garnizonu (Częstochowa, Kielce, Skierniewice, Radom, Tomaszów Mazowiecki, Zgierz i Sieradz) oraz dziewięć komend miast (Łódź – etatowa, Kutno, Pabianice, Busko-Zdrój, Kozienice, Piotrków Trybunalski, Opoczno, Ostrowiec Świętokrzyski i Wieluń). Do zadań komendanta garnizonu należało m.in. zapewnienie porządku i dyscypliny wojskowej przez żołnierzy oraz funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej (MO) i Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego (UBP), ochrona obiektów wojskowych

¹⁴ *Instrukcja tymczasowa dla komendantów garnizonów z 17 września 1945 r.*, Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (CAW WBH) w Warszawie, II wice-minister Obrony Narodowej, sygn. IV.500.2.8, k. 101; *Regulamin służby wewnętrznej, cz. V. Porządek koszarowy i tok służby w formacjach*, Warszawa 1945, s. 23.

oraz współdziałanie z organami władzy państwowej w zakresie organizowania uroczystości na terenie garnizonu z udziałem wojska. Funkcję komendanta garnizonu pełnili najwyżsi stopniem dowódcy jednostek liniowych. W garnizonie radomskim byli to kolejno: dowódca 2 Brygady Saperów (BSap.), od stycznia do lipca 1946 r. 2 pułku saperów (psap), dowódca 2 pułku artylerii lekkiej (pal), dowódca Eskadry Szkolnej Oficerskiej Szkoły Lotniczej.

Jednostki bojowe

W marcu 1945 r. do Radomia została skierowana z Warszawy 2 BSap. 2 BSap. składała się z dowództwa, kompanii sztabowej, kompanii zwiadowczej, parku lekkich przepraw, plutonu sanitarnego i czterech batalionów saperów – 24, 26, 27 i 29. Etat brygady wynosił 1382 żołnierzy, w tym 152 oficerów. Należy zaznaczyć, że jednostki wojsk inżynieryjnych w 1945 r. utrzymywano na etatach wojennych, co było związane z ich zaangażowaniem w akcję rozminowania kraju. Dowództwo brygady, której dowódcą był płk Piotr Puzerewski (oficer ACz), a szefem sztabu płk Borys Giller, stacjonowało w Radomiu przy ul. Żeromskiego 51, natomiast poszczególne bataliony saperów zostały rozmieszczone następująco: 26 bsap Warszawie, 24 bsap w Ostrowcu Świętokrzyskim, 29 bsap w Zwoleńniu, 27 bsap w Staszowie, prowadząc akcję rozminowania¹⁵.

Zadaniem wojsk inżynieryjnych było torowanie przejść w zaporach, urządzenie przepraw, utrzymywanie dróg i mostów, udział w zdobywaniu rejonów umocnionych, budowanie zapór inżynieryjnych, wykonywanie prac minerskich¹⁶.

2 BSap., zgodnie z rozkazem dowódcy wojsk inżynieryjno-saperskich WP gen. Stanisława Lisowskiego z 5 marca 1945 r. w sprawie przystąpienia do oczyszczania z min i niewypałów centralnych i południowych terenów kraju, otrzymała m.in. zadanie rozminowania obszaru województwa kieleckiego. 24 bsap stacjonujący w Ostrowcu Świętokrzyskim (dowódca mjr Grzegorz Michalski) i 27 bsap w Staszowie (dowódca mjr Sergiusz Mitecki) rozminowywały przyczółek sandomierski (Białobrzegi, Zawichost, Busko, Sandomierz, Opatów, Iwaniska, Pacanów), a 29 bsap – przyczółek puławski i warecki. Prace rozminowania województwa kieleckiego przez żołnierzy 2 BSap. trwały od 13 marca do 1 września 1945 r. 24 bsap we wrześniu 1945 r. pozostał na przyczółku sandomierskim w celu

¹⁵ J.J. Malczewski, R. Polkowski, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, wyposażenie, metryki jednostek inżynieryjno-saperskich, drogowych i chemicznych*, Warszawa 1970, s. 141, 143.

¹⁶ *Tymczasowy regulamin walki broni połączonych, cz. I*, Warszawa 1947, s. 20-21.

powtórne sprawdzenia tych terenów, a pozostałe bataliony brygady zostały skierowane do województw: łódzkiego, poznańskiego i wrocławskiego¹⁷.

Na podstawie rozkazu NDWP nr 022/Org. z 22 stycznia 1946 r. 2 BSap została przeformowana na 2 psap o stanie osobowym 1000 żołnierzy (w tym 89 oficerów) i jednego pracownika kontraktowego. W strukturze pułku znalazły się 7, 26 i 27 bataliony saperów, kompania dowództwa, kompania szkolna, park przepraw, kompania techniczna, warsztaty amunicji oraz kwatermistrzostwo¹⁸. Na wyposażeniu pułku znajdowało się 51 samochodów ciężarowych, 3 samochody specjalne, 3 samochody osobowe, 3 radiostacje. Uzbrojenie pułku to 81 pistoletów maszynowych, 99 pistoletów oraz 722 karabiny. Całość jednostki została rozmieszczona w garnizonie radomskim: dowództwo i 7 bsap przy ul. Moniuszki 9, 26 bsap przy ul. Kołłątaja 53, a 27 bsap przy ul. Niemojewskiego. 16 kwietnia 1946 r. został wręczony 2 psap sztandar wojskowy, ufundowany przez społeczeństwo Radomia. „Dziennik Powszechny” w dniu 16 kwietnia 1946 r. pisał:

Saperzy płk. Puzerewskiego, stacjonowani po wojnie w Radomiu, zdołali nawiązać już żywy kontakt z życiem miasta, i nie tylko miasta, ale szerszego terenu, tym żywszy – że działalność i pełna poświęcenia praca dzielnych saperów przy rozminowywaniu województwa przywróciły do życia całe połacie ziemi, grożące dotąd śmiercią minową. Saperzy uratowali mosty w Puławach, Dęblinie, w Warce, w Sandomierzu oraz konstrukcję mostu Poniatowskiego w Warszawie¹⁹.

W lipcu 1946 r. 2 psap został przeniesiony z Radomia do Kazunia koło Warszawy, co było podyktowane zapewnieniem lepszych warunków do szkolenia saperów na wodzie.

Kolejne jednostki bojowe, które przybyły do garnizonu radomskiego we wrześniu 1945 r., to jednostki artylerii 2 WDP im. Gen. Henryka Dąbrowskiego – 2 pal i 2 samodzielny dywizjon artylerii zmotoryzowanej dział 76 mm. Dowództwo 2 WDP, 4 pp, 2 bsap rozmieszczono w Kielcach, 5 i 6 pp w Częstochowie.

O przybyciu 2 pal do Radomia napisano w dniu 29 września 1945 r. w „Dzienniku Powszechnym”: „Po długim wyczekiwaniu Radom doczekał się wreszcie stałego garnizonu. Z dalekich zachodnich rubieży przybył do nas na stały pobyt 2-gi pułk art. lekkiej. Jeden z tych bohaterskich oddziałów, który przebył w ciężkich i krwawych bojach tysiące kilometrów dzielące go od Ojczyzny”²⁰. 2 pal zajął budynki

¹⁷ K. Dideńko, *Wojska inżynieryjno-saperskie Ludowego Wojska Polskiego 1943–1945*, Warszawa 1978, s. 301-303; Z. Wojdalski, *Wojsko społeczeństwu 1944–1948*, Warszawa 1982, s. 69-71; *W dniu święta saperów płk. Puzerewskiego*, „Dziennik Powszechny” nr 106, 1946.

¹⁸ J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe w latach 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 95-97.

¹⁹ *W dniu święta saperów płk Puzerewskiego*, „Dziennik Powszechny” nr 106, 1946.

²⁰ *Wojsko a my*, „Dziennik Powszechny” nr 136, 1945.

mieszkalne Funduszu Kwaterunku Wojskowego przy ul. Malczewskiego 22 i 26 (jeden dom oficerski i dwa domy podoficerskie o łącznej kubaturze 14 430 m³).

2 pal od lipca 1945 r. do lutego 1946 r. liczył etatowo 815 żołnierzy. Na jego uzbrojenie składało się 12 haubic 122 mm i 24 armaty dywizyjne 76 mm. W strukturze organizacyjnej pułku znajdowały się: dowództwo, trzy dywizjony artylerii (w każdym po dwie baterie armat 76 mm i bateria haubic 122 mm), bateria sztabowa, pluton łączności, pluton topograficzny, pluton remontowy, pluton transportowy oraz szkoła podoficerska. Od lutego 1946 r., po przejściu 2 WDP na kategorię dywizji typu „C”, zmniejszono stan dywizjonów do dwóch i zastąpiono baterię sztabową plutonem sztabowym. Od listopada 1946 r. do września 1948 r. 2 pal liczył etatowo 559 żołnierzy. Po wprowadzeniu nowego etatu we wrześniu 1948 r. zmniejszono liczbę baterii armat 76 mm z dwóch do jednej, zwiększono natomiast liczbę baterii haubic z jednej do dwóch, co wpłynęło na wzrost siły ognia pułku. W uzbrojeniu znajdowało się wówczas 18 haubic 122 mm i 14 armat 76 mm²¹.

W październiku 1945 r. w wyniku reorganizacji jednostek artylerii reformowano 4 Brygadę Artylerii Przeciwpancernej. Na jej bazie sformowano 76 pułk manewrowy artylerii oraz cztery dywizjony artylerii zmotoryzowanej dział 76 mm dla czterech dywizji piechoty²². Utworzono 2 samodzielny dywizjon artylerii zmotoryzowanej dział 76 mm dla 2 WDP (etat nr 2/4), liczący 171 żołnierzy. Po przybyciu do Radomia został zakwaterowany przy ul. Limanowskiego 63. Dowódcą dywizjonu był mjr Iwan Gołubkow (oficer ACz)²³.

W lutym 1946 r. jednostkę tę przeformowano na 2 dywizjon artylerii przeciwpancernej (dappanc), w składzie którego były dwie baterie armat przeciwpancernych 76 mm (po dwa plutony ogniowe), skadrowana bateria armat przeciwpancernych 76 mm, pluton dowodzenia, drużyna zaopatrzenia amunicji oraz drużyna gospodarcza. Jednostka była uzbrojona w 12 armat dywizyjnych 76 mm. Jej stan osobowy wynosił 134 żołnierzy²⁴. Dowódcą dywizjonu był mjr Aleksander Kosiński. W 1948 r. po wprowadzeniu nowego etatu stan żołnierzy 2 dappanc wynosił 164 żołnierzy.

W tabelach 1 i 2 przedstawiono stany osobowe jednostek artylerii 2 WDP stacjonujących w Radomiu według etatów z lutego 1946 r. i września 1948 r., natomiast tabela 3 zawiera wykaz kadry dowódczej 2 pal jesienią 1945 r.

²¹ CAW WBH, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A. 149 i 177.

²² W. Jarno, *Samodzielne jednostki artylerii Wojska Polskiego w latach 1945–1949 – organizacja, dyslokacja i wyposażenie*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” nr 15, 2014, s. 265.

²³ W. Jarno, *Organizacja i dyslokacja jednostek bojowych w Łódzkim Okręgu Wojskowym po przejściu na stopę pokojową (sierpień 1945 r. – listopad 1946 r.)*, „Przegląd Nauk Historycznych” nr 1, 2013, s. 248, 251.

²⁴ CAW WBH, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A. 149.

Tabela 1. Stany osobowe jednostek artylerii garnizonu radomskiego według etatów nr 2/42 i 2/43 z lutego 1946 r.

Nazwa jednostki wojskowej	Liczba oficerów	Liczba podoficerów	Liczba szeregowych	Liczba pracowników kontraktowych	Razem żołnierzy
2 pal	74	144	318	5	536
2 dappanc	17	31	86	–	134

Źródło: WBH-CAW, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A.149.

Tabela 2. Stany osobowe jednostek artylerii 2 DP według etatów nr 2/78 i 2/79 z 16 września 1948 r.

Nazwa jednostki wojskowej	Liczba oficerów	Liczba podoficerów	Liczba szeregowych	Liczba pracowników kontraktowych	Razem żołnierzy
2 pal	70	198	308	3	576
2 dappanc	15	63	86	–	164

Źródło: WBH-CAW, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A.177.

Tabela 3. Wykaz kadry dowódczej 2 pal jesienią 1945 r.

Stanowisko	Stopień wojskowy, imię i nazwisko
Dowódca	ppłk Adam Czaplewski
Zastępca dowódcy ds. polityczno-wychowawczych	kpt. Joachim Erlich
Szef sztabu	mjr Ludgard Szelewicz
Kwaternistrz	kpt. Mikołaj Kalibuda
Dowódca 1 dywizjonu	mjr Stanisław Krasowski
Dowódca 2 dywizjonu	mjr Aleksander Kosiński
Dowódca 3 dywizjonu	kpt. Wasyl Gołubkow

Źródło: J. Margules, *Drugie dywizje w bojach o Polskę 1776–2000*, Warszawa 2003, s. 414, 419–420.

Jednostki artylerii zapewniały przygotowanie ogniowe i wsparcie działań piechoty. Zadania te realizowały poprzez niszczenie i obezwładnianie środków ogniowych i siły żywej przeciwnika, wykonując napady ogniowe, ześrodkowanie ognia i pojedyncze lub podwójne wały ogniowe²⁵.

²⁵ I. Błagowieszczński, *Artyleria ludowego Wojska Polskiego 1943–1945*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 3, 1973, s. 368.

Interesującą postacią był dowódca 2 pal w okresie od lutego 1946 r. do 1947 r., płk Stanisław Paszkiewicz (1903–1959), który uczestniczył jako ochotnik w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r., był absolwentem Oficerskiej Szkoły Artylerii w Toruniu, pełnił służbę w 30 pal we Włodawie i 1 pułku artylerii przeciwlotniczej. W 2 Korpusie gen. Władysława Andersa dowodził dywizjonem w 5 Kresowym pułku artylerii przeciwlotniczej w bitwie o Monte Cassino. W grudniu 1945 r. powrócił do Polski i zgłosił się do ludowego WP. Po zakończeniu dowodzenia 2 pal ppłk Paszkiewicz został skierowany na stanowisko komendanta utworzonej w Koszalinie Oficerskiej Szkoły Artylerii Przeciwlotniczej, gdzie dowodził do kwietnia 1950 r. Następnie pełnił służbę w 15 DP w Olsztynie, a następnie w 25 DP w Siedlcach. Został zwolniony z wojska w 1952 r.²⁶

W 1949 r. rozpoczęto w WP realizację planu rozbudowy wojska na lata 1949–1955, na podstawie którego przystąpiono do formowania korpusów pancernych i korpusów piechoty, zmniejszono liczbę okręgów wojskowych do czterech i zwiększono stan etatowy armii w lipcu 1949 r. do ok. 160 000 żołnierzy i pracowników cywilnych. Realizacja planu wymagała m.in. przeniesienia części jednostek bojowych do nowo tworzonych dywizji pancernych i zmotoryzowanych. Na podstawie rozkazu MON Nr 0046/Org. z dnia 30 marca 1949 r. dowódca 2 WDP przekazał dowódcy 12 DP następujące jednostki: 5 pp z Piotrkowa Trybunalskiego, 2 pal oraz 2 dappanc z Radomia. 2 czerwca 1949 r. jednostki artylerii opuściły garnizon Radom i udały się do Szczecina²⁷. Z kolei dowódca 8 DP przekazał dowódcy 2 WDP następujące jednostki: 36 pp z Łowicza, 37 pal i 11 dappanc ze Skierniewic²⁸.

Pododdziały Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Na podstawie uchwał Rady Ministrów z dnia 26 marca i 24 maja 1945 r. powołano Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW), który zmienił nazwę dotychczasowych Wojsk Wewnętrznych. KBW był organizowany przez Ministerstwo Obrony Narodowej na bazie 4 DP im. Jana Kilińskiego i od sierpnia 1945 r. przekazany Ministerstwu Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), któremu podlegał do 1965 r.²⁹ Do 10 sierpnia 1945 r. sformowano m.in.: Dowództwo KBW, piętnaś-

²⁶ W. Grobelski, *Pułkownik Stanisław Paszkiewicz w pamięci koszalinian*, „Pod Dobrymi Skrzydłami. Biuletyn informacyjny Muzeum Sił Powietrznych w Dęblinie” nr 5/2018, s. 4.

²⁷ CAW WBH, Dowództwo 2 WDP, sygn. IV.521.2.11, k. 289; *Żołnierz polski na Pomorzu Zachodnim X–XX wiek*, red. k. Kozłowski, A. Wojtaszak, Szczecin 2001, s. 36.

²⁸ P. Piotrowski, *Śląski Okręg Wojskowy. Przekształcenia organizacyjne w latach 1945–1956*, Warszawa 2003, s. 129.

²⁹ *Mała kronika Ludowego Wojska Polskiego 1943–1973*, red. M. Pikulis, Warszawa 1975, s. 209.

cie specjalnych pułków bezpieczeństwa, dwa pułki zmotoryzowane, dziesięć samodzielnych batalionów, samodzielny batalion łączności, Centrum Wyszkożenia KBW. W Kielcach utworzono 8 pułk specjalny KBW, liczący 1192 żołnierzy. Do zadań realizowanych przez pułk należało m.in. ochrona więzień w województwie kieleckim. 19 sierpnia 1945 r. skierowano do ochrony więzienia radomskiego 26 żołnierzy z 8 specjalnego pułku KBW z Kielc pod dowództwem chor. Grabczaka³⁰.

Rozkazem dowódcy KBW gen. dyw. Bolesława Kieniewicza nr 014 z 21 września 1945 r. utworzono Wojska Bezpieczeństwa Wewnętrznego (WBW). W wyniku reorganizacji w miejsce 8 pułku specjalnego KBW sformowano w Kielcach następujące jednostki: Dowództwo WBW województwa kieleckiego, 8 samodzielny batalion operacyjny WBW, 10 samodzielny batalion ochrony WBW, 8 kompanię konwojową, kompanię wyszkolenia, kompanię zwiadowczą oraz pluton łączności. Dodatkowo w składzie WBW znalazł się Wojewódzki Oddział Informacji oraz kapelan³¹. Stan etatowy WBW województwa kieleckiego był wysoki i wynosił ponad 2200 żołnierzy.

Działalność operacyjna WBW była skupiona na walce z grupami podziemia niepodległościowego, wspieraniu UBP i MO w tych działaniach. Działalność ochronno-konwojowa polegała na ochronie ważnych obiektów, w tym więzień, obozów, obiektów komunikacyjnych i gospodarczych oraz konwojowaniu osób zatrzymanych.

Żołnierze WBW województwa kieleckiego ochraniaли m.in. więzienia w Kielcach, Częstochowie, Radomiu i Sandomierzu, budynek WPR w Kielcach, most kolejowy w Baranowie Sandomierskim³². Ochronę więzienia w Radomiu stanowiło od 50 do 80 żołnierzy z 10 samodzielnego batalionu ochrony, dowodzonych m.in. przez por. Przyłipiaka (imienia nie ustalono), ppor. Bobina (imienia nie ustalono), ppor. Kosowskiego (imienia nie ustalono)³³. WBW województwa kieleckiego organizowały także drużyny zaporowe i punkty kontrolne na szlakach komunikacyjnych w Kielcach, Częstochowie, Skarżysku-Kamiennej i Radomiu z zadaniem kontrolowania pociągów³⁴.

Na podstawie rozkazu dowódcy KBW nr 028/E/Org. z 16 października 1947 r. utworzono w Kielcach z WBW województwa kieleckiego 7 pułk KBW (Jednostka Wojskowa Nr 1481), liczący zgodnie z etatem 1561 żołnierzy (w tym 150 oficerów i 360 podoficerów)³⁵.

³⁰ Instytut Pamięci Narodowej (dalej: IPN), 7 pułk KBW, BU 636/685, k. 13.

³¹ Tamże, BU 636/810, k. 19, 35, 47, 55-63, 72, 75.

³² IPN, BU 636/706, k. 35; 636/706, k. 189; 636/711, k. 7.

³³ Tamże, BU 636/706, k. 166, 636/718, k. 1.

³⁴ Tamże, BU 636/706, k. 21.

³⁵ Tamże.

Minister Bezpieczeństwa Publicznego gen. bryg. Stanisław Radkiewicz w sierpniu 1949 r. polecił dowódcy KBW gen. bryg. Juliuszowi Hibnerowi zorganizować służbę ochronną w obiektach gospodarczych specjalnego znaczenia. W tym celu podporządkowano KBW Straż Przemysłową oraz przystąpiono do ochrony zakładów przemysłowych. Od 1 września 1949 r. KBW rozpoczął proces przyjmowania pod ochronę obiektów, których ogółem na terenie kraju było 167, pełniło w nich służbę 5149 żołnierzy. Kielecki 7 pułk KBW przejął pod ochronę zakłady przemysłowe produkcji zbrojeniowej w województwie kieleckim: Zjednoczone Zakłady Wyrobów Metalowych w Radomiu, Zjednoczone Zakłady Przemysłu Chemicznego-Wytwórnię Chemiczną Nr 8 w Pionkach, Zakłady Starachowickie, Zakłady Metalowe i Wytwórnię Chemiczną Nr 15 w Skarżysku-Kamiennej oraz „Hutę Ludwików” i Zakłady „Granat” w Kielcach. Ponadto żołnierze KBW ochraniali wybrane obiekty komunikacyjne (np. most kolejowy i drogowy w Sandomierzu) i inne obiekty gospodarcze (np. radiostacja w Radomiu, stacja transformatorowa w Starachowicach, obiekt Centrali Produktów Naftowych w Kielcach).

W przejętych obiektach przemysłowych utworzono załogi ochronne. Jej dowódca podlegał pod względem operacyjnym kierownikowi referatu ochrony obiektu, natomiast jego przełożonym był dowódca batalionu ochronnego 7 pułku KBW. Zadaniem referatu ochrony obiektu było m.in. zdobywanie informacji dla KBW na temat: „jakie bandy lub nielegalne organizacje działają w terenie, czy miały miejsce wypadki sabotażu, napadów...”³⁶. Żołnierze KBW chronili zakłady od zewnątrz, a Straż Przemysłowa ochraniała wydziały produkcyjne i bramy wjazdowe. Załoga ochronna w Zakładach Metalowych w Radomiu składała się średnio z 60 żołnierzy, którzy pełnili służbę na pięciu posterunkach trzyzmiennych³⁷. Również w Radomiu żołnierze KBW ochraniali radiostację w Wacynie.

Jednostki szkolne

Jeszcze w trakcie trwania wojny, w marcu 1945 r., z Zamościa do Radomia, na lotnisko Sadków³⁸ został przedyslokowany 15 zapasowy pułk lotniczy. Jednostka, sformowana w listopadzie 1944 r. w miejscowości Mokre koło Zamościa, była przeznaczona do szkolenia na samolotach bojowych personelu latającego

³⁶ Tamże, BU 636/1012, k. 14.

³⁷ Tamże, BU 636/718, k. 35.

³⁸ Geneza lotniska Sadków sięga 1927 r., kiedy Liga Obrony Powietrznej Państwa rozpoczęła prace związane z organizowaniem pierwszej w Polsce cywilnej szkoły pilotów. Roboty

i technicznego. Pułk składał się z czterech eskadr (dwóch myśliwskich, szturmowej i bombowej), batalionu stanu zmiennego, wydziału szkolenia, wydziału polityczno-wychowawczego, sztabu i dowództwa oraz służb zaopatrzenia materiałowo-technicznego. 1 maja 1945 r. stan ewidencyjny pułku wynosił: 147 oficerów, 258 podoficerów, 289 szeregowych i 108 żołnierzy stanu zmiennego. Na wyposażeniu jednostki znajdowało się 46 samolotów (PO-2, Pe-2, Jak-1, Jak-9, Il-2)³⁹. W maju 1945 r. w pułku szkoliło się 28 pilotów myśliwskich, 14 pilotów szturmowych, 17 nawigatorów, 50 mechaników, 12 majstrów osprzętu oraz 9 majstrów uzbrojenia.

W dniu 15 lipca 1945 r. jednostka zmieniła nazwę na 15 mieszany szkolno-treningowy pułk lotniczy, a we wrześniu na 1 samodzielny szkolno-treningowy mieszany pułk lotniczy. Podstawowym zadaniem pułku było przeszkolenie do końca 1945 r. na samoloty myśliwskie 30 pilotów przybyłych w czerwcu z Wojskowej Szkoły Pilotów z Dębina. Dowódcą pułku był ppłk Plaksij (imięcia nie ustalono), szefem sztabu – ppłk Wasilij Antonow, obaj oficerowie sowieccy. Po zakończeniu wojny zaprzestano szkolenia pilotów pochodzących z rezerwy. Pułk z jednostki zapasowej, która prowadziła krótkotrwałe przeszkolenie, stał się jednostką szkolącą pilotów bojowych według pełnego programu. W okresie działalności pułk wyszkolił 79 pilotów, 26 nawigatorów, 76 mechaników lotniczych oraz 177 młodszych specjalistów lotniczych pomocniczego personelu technicznego⁴⁰. We wrześniu 1945 r. przy pułku sformowano Szkołę Młodszych Specjalistów Lotniczych o stanie zmiennym 260 elewów. Funkcjonowała także 1 samodzielna kompania techniczna obsługi lotnisk składająca się z 96 żołnierzy, której zadaniem było właściwe utrzymanie infrastruktury lotniskowej.

Rozkazem organizacyjnym NDWP Nr 035/Org. z dnia 9 lutego 1946 r. nakazano Dowódcy Wojsk Lotniczych w terminie do dnia 2 lutego 1946 r. rozformować 1 samodzielny szkolno-treningowy mieszany pułk lotniczy oraz na jego bazie sformować ćwiczebną eskadrę lotniczą – Radom (etat Nr 6/24 o stanie

budowlane rozpoczęto w maju 1929 r., a 19 kwietnia 1932 r. Szkołę Pilotów uroczyście przekazano Ministerstwu Spraw Wojskowych. W latach 1933–1934 w Sadkowie stacjonowały: 3 eskadra szkolna Szkoły Podchorążych Lotnictwa, Eskadra Ćwiczebną Pilotów nr 2, w 1935 r. Szkoła Pilotów Rezerwy, a w latach 1937–1939 Szkoła Podchorążych Rezerwy Lotnictwa. Lotnisko obejmujące ponad 100 ha powierzchni posiadało budynki koszarowe, hangary, warsztat remontowy, stację paliw, kasyno. A. Werens, *Lotnisko w Sadkowie*, „Studia Ekonomiczno-Społeczne” t. 6, 2004, s. 171-174.

³⁹ I. Koliński, *Lotnictwo Polski Ludowej 1944–1947*, Warszawa 1987, s. 464; T. Kmieciak, *Polskie lotnictwo wojskowe 1945–1962. Organizacja, szkolenie i problemy kadrowe*, Warszawa 2002, s. 71.

⁴⁰ M. Bylinka, *Działalność i tradycje 60 Lotniczego Pułku Szkolnego*, w: *75 lat dęblińskiej „Szkoły Orłąt” (rys historyczny, dorobek, perspektywy)*, Toruń-Dębina 2000, s. 184.

osobowym 88 wojskowych i 200 kursantów), podporządkowaną komendantowi Wyższej Szkoły Pilotów w Dęblinie. Personel oddziału szkolenia bojowego, eskadrę szkolenia podstawowego – 157 uczniów pilotażu oraz szkołę młodszych specjalistów lotniczych rozwiązywanego pułku przekazano do Dębina. Natomiast pozostałych żołnierzy sowieckich z dowódcą pułku ppłk. Płaskijem odkomenderowano do ZSRR, zaś Polaków przeniesiono do innych jednostek lotniczych lub do rezerwy⁴¹.

Do Sadowa przebazowano również eskadrę myśliwską, szkolącą pilotów samolotów Jak-9. Po połączeniu obu eskadr w marcu 1947 r. utworzono 1. eskadrę myśliwsko-szturmową Oficerskiej Szkoły Lotniczej (OSL) w Dęblinie, której dowódcą został ppłk Mikołaj Lebediew, a następnie kpt. pil. Władysław Kaseja. W składzie eskadry był pluton myśliwski (samoloty Jak-9) z 40 podchorążymi oraz pluton szturmowy (samoloty Ił-2) liczący 52 podchorążych⁴². W tabeli 4 przedstawiono obsadę ważniejszych stanowisk 1 eskadry OSL w dniu 1 września 1949 r.

Tabela 4. Obsada ważniejszych stanowisk 1 eskadry OSL na 1 września 1949 r.

Nazwa stanowiska	Stopień wojskowy, imię i nazwisko
Dowódca eskadry	kpt. Władysław Kaseja
Doradca dowódcy eskadry	kpt. Witalis Połoskow
Pomocnik ds. wyszkolenia lotniczego	por. Mieczysław Śmiechowski
Inżynier eskadry	mjr Grzegorz Butow
Nawigator eskadry	por. Aleksander Uglik
Oficer łączności	chor. Franciszek Kasprzyk
Instruktor sanitarny	ppor. Wojciech Gaska
Szef sztabu eskadry	por. Mieczysław Beżkowski
Instruktor spadochronowo-desantowy	por. Józef Wiśniewski
Dowódcy kluczy	por. Zdzisław Żarski, por. Bronisław Hoffman, por. Zdzisław Plezia
Instruktor wychowania fizycznego	sierż. Zbigniew Cyrn

Źródło: J. Celek, *Wyższa Oficerska Szkoła Lotnicza im. Jana Krasickiego*, Warszawa 1979, s. 426.

⁴¹ I. Koliński, *Lotnictwo Polski Ludowej...*, s. 338-339.

⁴² M. Bylinka, *Działalność i tradycje...*, s. 184.

Institucje wojskowe

Oprócz jednostek bojowych i szkolnych w garnizonie radomskim miały siedzibę instytucje wojskowe, m.in. wojskowej służby zdrowia, służby poborowej, służby sprawiedliwości i kwaterunkowo-budowlanej, które zabezpieczały potrzeby sił zbrojnych.

Wojskowa służba zdrowia zajmowała się profilaktyką, leczeniem i opieką nad stanem zdrowotnym żołnierzy. Sześć dni po wydaniu rozkazu o przystąpieniu do formowania okręgów wojskowych, rozkazem NDWP Nr 30/Org. z 6 lutego 1945 r., nakazano sformować w terminie do kwietnia 1945 r. Szpital Garnizonowy na 150 łóżek w Radomiu (etat 027/304 – 111 ludzi, w tym 31 oficerów, 24 podoficerów, 56 szeregowych)⁴³. Został on zorganizowany w byłym obiekcie przedwojennego szpitala garnizonowego, który utworzono w 1937 r. Szpital składał się z siedmiu budynków o kubaturze 12 963 m³, zajmując obszar 1 ha 17 arów. Działalność radomski Szpital Garnizonowy rozpoczął w czerwcu 1945 r. Składał się z oddziałów: ogólnego, chirurgicznego, skórno-wenerycznego i zakaźnego. Liczbę łóżek szpitalnych jesienią 1945 r. obniżono do 50. Jego komendantem byli mjr lekarz Iwan Moroz (oficer ACz), a w 1946 r. mjr lekarz Zygmunt Siedlecki. W marcu 1946 r. w OW Łódź znajdowały się 4 szpitale wojskowe: 4. Szpital Okręgowy w Łodzi, szpitale garnizonowe w Częstochowie, Radomiu i Kielcach, które posiadały według etatu 550 łóżek. W końcu czerwca 1946 r. w związku z przeniesieniem Szpitala Garnizonowego w Częstochowie do Siedlec zwiększono liczbę łóżek szpitalnych w radomskim szpitalu z 50 do 100⁴⁴. Szpital Garnizonowy został rozformowany na początku 1949 r. Obiekt został przekazany 8 kwietnia 1949 r. Zjednoczonym Zakładom Wyrobów Metalowych⁴⁵.

Wraz z zakończeniem działań wojennych władze wojskowe musiały określić pokojową dyslokację jednostek, z czym wiązała się konieczność przygotowania infrastruktury, w tym wyremontowania zniszczonych obiektów koszarowych. Tymi sprawami zajęła się służba kwaterunkowo-budowlana. W OW Łódź wiosną 1945 r. sformowano siedem rejonowych zarządów kwaterunkowo-budowlanych, rozmieszczonych w: Częstochowie, Kielcach, Kutnie, Łodzi, Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu i Skierniewicach.

⁴³ K. Adamek, *Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego w latach 1945–1956*, Warszawa 1992, s. 89; W. Jarno, *Organizacja i działalność wojskowej służby zdrowia i weterynaryjnej w Łódzkim Okręgu Wojskowym w latach 1945–1946*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” t. 14, 2013, s. 190; W. Jurgielewicz, *Plan rozwoju Wojska Polskiego w 1945 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 1-2, 1965, s. 157.

⁴⁴ W. Jarno, *Organizacja i działalność wojskowej...*, s. 195.

⁴⁵ CAW WBH, Dowództwo OW nr V (Krakowskiego) 1945–1954, sygn. IV.510.5, nlb.

Na podstawie rozkazu NDWP nr 492/Org. z 11 marca 1945 r. utworzono w Radomiu Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany (RZKB) kategorii III, którego zadaniem było zapewnienie zakwaterowania i zaopatrzenia kwaterunkowego jednostek wojskowych, prowadzenie remontów użytkowanych obiektów oraz budownictwo wojskowe. Instytucja liczyła czterech oficerów, dwóch podoficerów oraz pracownika cywilnego⁴⁶. Szefem RZKB został mjr inż. Zygmunt Lenart. Instytucja obejmowała powiaty: iłżecki, kozienicki, opatowski i radomski. Wraz z przejściem wojska na struktury pokojowe rozformowano we wrześniu 1945 r. trzy zarządy rejonowe w Częstochowie, Kutnie i Skierniewicach oraz utworzono nowy w Łowiczu. W sierpniu 1945 r. RZKB przemianowano na Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Eksploatacyjny. Instytucja ta miała siedzibę przy ul. Traugutta 34. W sierpniu 1946 r. RZKE otrzymał kategorię II i swoim zasięgiem obejmował powiaty: iłżecki, konecki, kozienicki, opoczyński i radomski. W maju 1947 r. RZKB rozformowano⁴⁷. Należy podkreślić, że w latach 1947–1948 przeprowadzono w wojsku generalne przeglądy obiektów koszarowych. W wyniku przeglądu stwierdzono, iż spośród koszar znajdujących się w 1947 r. na terenie OW nr VII Lublin 90% koszar było w stanie dobrym i bardzo dobrym, natomiast rok później tylko 82%. Do niedociągnięć w zakresie utrzymania koszar należały m.in. niedostateczny poziom wyszkolenia służby kwaterunkowej oraz brak poszanowania i dbałości o koszary i sprzęt kwaterunkowy⁴⁸.

Istotną rolę w działalności wojska spełniała służba poborowa, której najważniejszym zadaniem było uzupełnianie walczących jednostek. W tym celu powołano do życia organy administracji wojskowej, którymi były rejonowe komendy uzupełnień (RKU). Podstawą prawną tworzenia RKU była nadal obowiązująca ustawa z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym⁴⁹.

Podstawą powołania RKU w województwie kieleckim było rozporządzenie ministra obrony narodowej (powołanego w składzie Rządu Tymczasowego utworzonego 31 grudnia 1944 r.) i ministra administracji publicznej z dnia 20 stycznia 1945 r. o utworzeniu Rejonowych Komend Uzupełnień i ustaleniu ich zasięgu terytorialnego⁵⁰ oraz rozkaz NDWP Nr 10/Org. z dnia 20 stycznia

⁴⁶ W. Jurgielewicz, *Plan rozwoju Wojska Polskiego w 1945 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 1-2, 1965, s. 156-157.

⁴⁷ K. Adamek, *Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego w latach 1945–1956*, Warszawa 1992, s. 31; W. Jarno, *Organizacja i działalność służb zaopatrzeniowych w Łódzkim Okręgu Wojskowym w latach 1945–1946*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Historica” t. 91, 2013, s. 141, 144.

⁴⁸ Dziennik Rozkazów Ministerstwa Obrony Narodowej 1949, nr 5, poz. 35.

⁴⁹ Dziennik Ustaw RP 1938, nr 25, poz. 220.

⁵⁰ Dziennik Ustaw RP 1945, nr 4, poz. 15.

1945 r. o sformowaniu rejonowych komend uzupełnień na wyzwolonych terenach Polski⁵¹.

W województwie kieleckim w styczniu 1945 r. istniało siedem RKU: w Kielcach, Radomiu, Pińczowie, Częstochowie, Miechowie, Ostrowcu i Sosnowcu. Po zmianach administracyjnych przeprowadzonych w lutym i lipcu 1945 r. (wyłączenie z województwa kieleckiego powiatów: miechowskiego, będzińskiego, zawierciańskiego i olkuskiego) we wrześniu 1945 r. funkcjonowało pięć RKU: w Kielcach, Radomiu, Busku-Zdroju, Ostrowcu i Częstochowie, natomiast w 1948 r. – sześć RKU: w Kielcach, Częstochowie, Ostrowcu, Busku-Zdroju, Iłży.

Głównymi zadaniami RKU było prowadzenie ewidencji personalnej osób podlegających obowiązkowi wojskowemu, ksiąg ewidencyjnych koni, wozów i uprzęży zdatnych do użytku, wcielanie poborowych do jednostek wojskowych oraz przenoszenie żołnierzy do rezerwy, przeprowadzanie mobilizacji oraz organizowanie przysposobienia wojskowego wśród ludności. RKU Radom kategorii II według etatu 1/62 z 26 września 1945 r. liczyła 28 żołnierzy i pracowników kontraktowych, w tym 11 oficerów, 8 podoficerów, 6 szeregowych i 3 pracowników kontraktowych⁵². RKU Radom od sierpnia 1948 r. była kategorii I (etat nr 1/200) i składała się z 23 osób, w tym 18 wojskowych i 5 pracowników kontraktowych⁵³. Na czele RKU stał komendant, który określał wewnętrzny tok pracy komendy, opracowywał instrukcje dla podległych mu szefów komórek. Organizował on współpracę z terenowymi władzami administracji cywilnej, MO, UBP. Pierwszym komendantem RKU był kpt. Bronisław Obtulowicz, następnie w latach 1945–1946 por. Stobiecki (imienia nie ustalono), w latach 1946–1948 por. Szerekenchamer (imienia nie ustalono), w 1949 r. kpt. Pająk (imienia nie ustalono)⁵⁴. RKU składała się z referatów: poborowego, mobilizacyjnego, ewidencji oficerów rezerwy, przysposobienia wojskowego, gospodarczego oraz z drużyny ochrony (składającej się z jednego podoficera i dwunastu szeregowych, zniesiona w lutym 1946 r.). Komendantowi RKU podlegała również komisja poborowa. Referat przysposobienia wojskowego przygotowywał młodzież do przyszłej służby wojskowej⁵⁵.

Pierwszą siedzibą komendy został budynek przy ul. Słowackiego 7. Ze względu na stan budynku przy ul. Słowackiego oraz w związku ze zbyt małą

⁵¹ W. Jurgielewicz, *Organizacja aparatu mobilizacji LWP w latach 1944–1945*, „Myśl Wojskowa” nr 11, 1965, s. 62.

⁵² W. Jarno, *Organizacja i działalność służby poborowej WP w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej (1945–1949)*, w: *Si vis pacem, para bellum. Bezpieczeństwo i polityka Polski*, red. R. Majzner, Częstochowa–Włocławek 2013, s. 212.

⁵³ Tamże, s. 215.

⁵⁴ wkradom.wp.mil.pl [dostęp: 28.01.2021]

⁵⁵ K. Frontczak, *Siły Zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową*, Warszawa 1974, s. 115.

ilością miejsca w 1949 r. RKU przeniesiono do siedziby przy ul. Żeromskiego 52, składającej się z budynku biurowego o powierzchni 393 m², dwóch mieszkań oraz garaży na dwa pojazdy⁵⁶.

W Radomiu zostały utworzone także instytucje wojskowej służby sprawiedliwości. W sierpniu 1945 r. w Kielcach powołano Wojskową Prokuraturę Garnizonową (WPG), której szefem został mjr Leopold Brodniewicz. Na podstawie rozkazu nr 0259/Org. NDWP z 22 września 1945 r. prokuratura została przeniesiona do Radomia, gdzie 6 października rozpoczęła pracę. WPG funkcjonowała do stycznia 1946 r., kiedy na podstawie rozkazu nr 023/Org. ministra Obrony Narodowej została rozformowana. Rozkazem NDWP nr 002 z 21 stycznia 1946 r. utworzono Wojskową Prokuraturę Rejonową (WPR) Kielce z siedzibą w Radomiu (szef – por. Kazimierz Golczewski), składającą się z dwunastu oficerów i dwóch pracowników kontraktowych. WPR była organem dochodzeniowo-śledczym, mającym na celu nadzorowanie śledztw, przygotowywanie aktów oskarżenia i występowanie w charakterze oskarżyciela przed Wojskowym Sądem Rejonowym⁵⁷.

Wojskowy Sąd Garnizonowy Kielce z siedzibą w Radomiu, utworzony we wrześniu 1945 r. jako jeden z ośmiu sądów garnizonowych, działał do stycznia 1946 r. Podlegał Wojskowemu Sądowi Okręgowemu w Łodzi.

Wojskowy Sąd Rejonowy (WSR) Kielce z siedzibą w Radomiu, utworzony na podstawie rozkazu organizacyjnego nr 023/Org. z 21 stycznia 1946 r., obejmował jurysdykcją województwo kieleckie. Sąd liczył 11 oficerów, 2 podoficerów, 2 szeregowych oraz 3 pracowników. Szefem sądu w marcu 1946 r. był mjr Michał Kowalski, sędziami – por. Marian Doerffer, por. Józef Kulas, kpt. Waław Mańkowski, ppor. Waław Peda, asesorem por. Anastazy Zdun, kierownikiem sekretariatu por. Stanisław Stasiak⁵⁸. Kompetencji WSR podlegali żołnierze WP i KBW, funkcjonariusze UBP, MO, Straży Więziennej oraz osoby cywilne oskarżone o przestępstwa polityczne.

Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej w sierpniu 1945 r., widząc konieczność odtworzenia w Polsce produkcji uzbrojenia, postanowił o jej rozpoczęciu w niektórych zakładach przemysłowych. W tym celu postanowiono odbudować przedwojenne przedsiębiorstwa państwowe produkujące uzbrojenie. Wśród zakładów produkujących na potrzeby wojska znalazły się fabryki w województwie kieleckim: w Skarżysku-Kamiennej, Pionkach, Radomiu i Kielcach, które należały w okresie II Rzeczypospolitej do czołowych zakładów przemysłu zbrojeniowego.

⁵⁶ CAW WBH, Dowództwo OW nr V (Krakowskiego) 1945–1954, sygn. IV.510.5, nlb.

⁵⁷ E. Romanowska, *Karzące ramię sprawiedliwości ludowej. Prokuratury wojskowe w Polsce w latach 1944–1955*, Warszawa 2012, s. 186–187.

⁵⁸ *Inwentarz zespołu archiwalnego Wojskowego Sądu Rejonowego w Kielcach (1946–1954)*, Kielce–Kraków 2014, s. 23.

Uchwałą Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z dnia 22 października 1946 r. utworzono Centralny Zarząd Przemysłu Zbrojeniowego, który nawiązywał do doświadczeń zarządzania przemysłem zbrojeniowym z okresu II Rzeczypospolitej. Zarząd składał się z trzech zjednoczeń, m.in. ze Zjednoczenia Przemysłu Uzbrojenia z siedzibą w Skarżysku-Kamiennej, utworzonego 3 sierpnia 1945 r. Zjednoczenie kierowało zakładami realizującymi zamówienia wojska na broń strzelecką i granaty. Pod jego zarządem w 1945 r. znajdowało się dziesięć zakładów, w tym Fabryka Amunicji w Skarżysku-Kamiennej, Fabryka Broni w Radomiu, Fabryka „Metal” w Częstochowie oraz Fabryka „Granat” w Kielcach⁵⁹. Postanowiono zorganizować w Fabryce Karabinów w Radomiu produkcję karabinu wz. 1944 w liczbie do siedmiu tysięcy sztuk miesięcznie. Fabryka Broni w Radomiu w 1947 r. uruchomiła produkcję pistoletu TT wz. 1933 konstrukcji F. Tokariewa na licencji sowieckiej, części do karabinów Mosina, pistoletu TT i ciężkiego karabinu maszynowego Maxim⁶⁰. W 1948 r. zmieniono nazwę Fabryki Broni na Zjednoczone Zakłady Wyrobów Metalowych Zakład nr 1. Zakres odbioru asortymentu uzbrojenia w radomskiej Fabryce Broni wyprodukowanego w okresie 1946–1949 r. przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Asortyment uzbrojenia wyprodukowanego w Fabryce Broni (Zakładach Metalowych) w Radomiu w latach 1946–1949 i odebranego przez wojskową komisję odbioru

Rok	Nazwa asortymentu	Sztuk
1946	Zmontowano 7,62 mm pistolet TT	360
	Wykonano lufy do pistoletu maszynowego wz. 43	277
1947	Wyprodukowano 7,62 mm pistolet TT	5 000
	Zmontowano 7,62 mm pistolet TT	650
	Wykonano lufy do pistoletu maszynowego wz. 43	500
1948	Wyprodukowano 7,62 mm pistolet TT	9 000
	Zmontowano 7,62 mm pistolet TT	650
	Wykonano lufy do pistoletu maszynowego wz. 43	8 000
1949	Wyprodukowano 7,62 mm pistolet TT	14 000
	Wyprodukowano 26 mm pistolet sygnałowy	900
	Wyprodukowano 5,6 mm karabinek sportowy wz. 48	4 000

Źródło: *Kronika 3 Rejonowego Przedstawicielstwa Wojskowego w Radomiu*, Radom 1987, k. 9.

⁵⁹ Z. Kazimierski, *Polski przemysł zbrojeniowy w latach 1945–1955*, Warszawa 2005, s. 156–160.

⁶⁰ T. Kmiecik, *Wybrane problemy odbudowy i rozwoju polskiego przemysłu zbrojeniowego w latach 1945–1955*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” nr 2, 2000, s. 30–32.

Na podstawie rozkazu NDWP nr 033/Org. z 30 listopada 1945 r. szef Departamentu Uzbrojenia WP zorganizował wiosną 1946 r. wojskowe komisje odbioru, których zadaniem była kontrola wykonania i odbioru wyrobów uzbrojenia strzelecko-artyleryjskiego oraz amunicji wyprodukowanego w pracujących dla wojska fabrykach w Stalowej Woli, Skarżysku-Kamiennej, Radomiu, Kielcach i Rzeszowie. Wojskowa komisja odbioru przy Fabryce Broni w Radomiu liczyła dwóch oficerów oraz sześciu pracowników kontraktowych⁶¹. Zadanie zorganizowania wojskowej komisji odbioru otrzymali mjr Koczetow (imienia nie ustalono) i por. Teofil Chyba. W 1947 r. szefem komisji został mjr Abramowicz (imienia nie ustalono).

W garnizonie radomskim funkcjonowała także służba duszpasterska, której zadaniem była opieka duszpasterska nad środowiskiem wojskowym. 5 listopada 1945 r. ukazał się rozkaz NDWP powołujący Duszpasterstwo Ministerstwa Obrony Narodowej Wyznania Rzymskokatolickiego z generalnym dziekanem WP ks. płk. Stanisławem Warchałowskim, któremu podlegały duszpasterstwa siedmiu okręgów wojskowych. W OW nr VI Łódź utworzono duszpasterstwa garnizonowe w Łodzi, Kielcach, Częstochowie i Radomiu. Proboszczem garnizonu radomskiego został ks. kpt. Wiktor Zabiegło, który poprzednio pełnił funkcję kapelana 2 zapasowego pułku łączności. Ks. Zabiegło w grudniu 1946 r. został skierowany na stanowisko zastępcy dziekana OW Wrocław i kapelana garnizonu Wrocław. Kolejnym kapelanem garnizonu radomskiego został ks. kpt. Henryk Pawłowski, który przybył z Modlina⁶². Wojsko przejęło przedwojenny radomski kościół garnizonowy pod wezwaniem Św. Stanisława Biskupa (zbudowany w latach 1896–1902 jako cerkiew prawosławna). W dyspozycji duszpasterstwa znajdował się także cmentarz garnizonowy przy ul. Limanowskiego. Należy podkreślić, że do 1949 r. działalność duszpasterstwa wojskowego nie była ograniczona. Żołnierze uczęszczali do kościoła garnizonowego na niedzielne nabożeństwa, korzystali ze spowiedzi, święta religijne obchodzono w jednostkach wojskowych. W meldunku dowódcy 2 WDP z 11 listopada 1946 r. znajdujemy informację, że: „Pododdziały 2 PAL-u i skład osobowy 2 SDAP/p wzięły udział we Mszy Św. w kościele garnizonowym”. Podobne informacje pochodzą z kwietnia 1948 r.⁶³

⁶¹ CAW WBH, *Inwentarz zespołu akt Departamentu Uzbrojenia 1945–1956*, sygn. IV.504.5, s. 11.

⁶² P. Piontek, M. Wesołowski, *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego w latach 1945–1989*, Warszawa 2006, s. 31–32, 131; *Duszpasterstwo wojskowe w Polsce w latach 1945–1991, cz. 1, 1945–1956*, wybór i opracowanie T. Kośmider, M. Wesołowski, Warszawa 2007, s. 354–355.

⁶³ CAW WBH, Dowództwo OW nr VII (Lubelskiego) 1945–1949, sygn. IV.510.7.302, k. 333; IV.510.7.302, k. 520.

W Radomiu w 1948 r. utworzono także dwie komendy Powszechnej Organizacji (PO) „Służba Polsce” („SP”): kategorii I Radom i kategorii II Radom-Miasto, których zadaniem było sprawowanie czynności wynikających z ustawy z dnia 25 lutego 1948 r. o powszechnym obowiązku przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego młodzieży oraz organizacji i spraw kultury fizycznej i sportu. Ponadto komendy kierowały ewidencją, kwalifikacją i rejestracją młodzieży podlegającej powszechnemu obowiązkowi przysposobienia zawodowego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. Podlegały one Komendzie Wojewódzkiej PO „SP” w Kielcach.

Komenda PO „SP” Radom-Miasto mieszcząca się przy ul. Żeromskiego 53 była kategorii II i składała się od grudnia 1948 r. z Komendy oraz Referatu Wyszkożenia. W Komendzie znajdowały się dwa stanowiska wojskowe (komendant i jego zastępca) oraz obsadzane przez osoby cywilne: dwóch referentów polityczno-wychowawczych, referent poboru i zatrudnienia, kancelista-maszynista, woźny-goniec. W Referacie Wyszkożenia były stanowiska: kierownika, dwóch instruktorów PW młodzieży męskiej, instruktora PW kobiet i instruktora WF⁶⁴. Zatrudnionych było wówczas dwóch wojskowych oraz dziesięciu pracowników. W Komendzie Powiatowej PO „SP” Radom kategorii I było zatrudnionych dwóch wojskowych (komendant – por. Józef Pastucha i jego zastępca) i jedenastu pracowników⁶⁵.

W tabeli 6 przedstawiono skład radomskiego garnizonu 1 czerwca 1946 r. wraz z miejscem stacjonowania poszczególnych jednostek i instytucji wojskowych.

Tabela 6. Skład garnizonu radomskiego 1 czerwca 1946 r.

Nazwa jednostki, instytucji wojskowej	Miejsce stacjonowania
2 pal	ul. Malczewskiego 22 i 26
2 dappanc	ul. Limanowskiego 63
2 psap – dowództwo	ul. Moniuszki 9
7 bsap 2 psap	ul. Moniuszki 9
26 bsap 2 psap	ul. Kołłątaja 53
27 bsap 2 psap	ul. Niemojewskiego
Samodzielna Ćwiczebna Eskadra Lotnicza	Sadków

⁶⁴ APK, Komendy powiatowe PO „SP” w województwie kieleckim, sygn. 14, k. 208-212.

⁶⁵ Tamże.

Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany	ul. Traugutta 34
Szpital Garnizonowy	ul. Narutowicza 20
RKU	ul. Słowackiego 7
Wojskowa Prokuratura Rejonowa Kielce	ul. Traugutta 34
Wojskowy Sąd Rejonowy Kielce	ul. Traugutta 34
Probstwo Garnizonu	Plac Konstytucji 3 Maja
Wojskowa Komisja Odbioru Produkcji	Teren Fabryki Broni

Źródło: ustalenia własne.

Szkolenie bojowe i polityczne

Zasadniczą przyczyną utrudniającą szkolenie w pierwszych latach po zakończeniu wojny był udział wojska w akcjach społeczno-politycznych i gospodarczych oraz walka z podziemiem niepodległościowym. Na początku roku szkoleniowego 1946/1947 wojsko przygotowywało się do akcji ochronno-propagandowej przed wyborami do Sejmu, co wykluczało praktycznie realizację normalnego procesu szkolenia. Istotnym problemem było również niepełne zaopatrzenie jednostek w sprzęt i pomoce szkoleniowe, regulaminy, instrukcje, podręczniki, amunicję małokalibrową i „ślepą” oraz sprzęt do wychowania fizycznego. Jesienią 1946 r. w oddziałach artylerii radomskiego garnizonu realizowano zajęcia z następujących przedmiotów: wyszkolenie polityczne, regulaminy, musztra, wyszkolenie taktyczne, wyszkolenie strzeleckie, działoczniny, wychowanie fizyczne, topografia, przyrządy optyczno-miernicze, wyszkolenie przeciwgazowe, sprzęt i amunicja, wyszkolenie samochodowe, łączność radiowa, sprzęt artylerii. W marcu 1948 r. frekwencja na zajęciach szkoleniowych w 2 pal wynosiła ok. 79% żołnierzy, a w 2 dappanc ok. 83%. W zajęciach nie uczestniczyli żołnierze pełniący warty i służby dyżurne, chorzy oraz przebywający w podróży służbowych. Jednostki artylerii wykorzystywały do szkolenia bojowego poligon przejściowy w okolicach Wierzbicy, gdzie prowadzono strzelanie ostrą amunicją⁶⁶. Oficerowie sztabów jednostek artylerii uczestniczyli m.in. w trzydniowych ćwiczeniach szkieletowych w terenie ze środkami łączności Dowództwa 2 WDP w marcu 1948 r. w okolicach Kielc (Bilcza-Podgórze)⁶⁷.

⁶⁶ CAW WBH, Dowództwo 2 WDP, sygn. IV.521.2.11, k. 59.

⁶⁷ Tamże, k. 12.

W kwietniu 1948 r. odbyła się w jednostkach 2 WDP pierwsza po wojnie inspekcja Sztabu Generalnego WP. W 2 pal i 2 dappanc przeprowadzono egzamin ze strzelania nr 1 z pistoletu dla oficerów, z terenoznawstwa i przyrządów optyczno-mierniczych dla podoficerów, z wychowania fizycznego, działoczynów, musztry, wychowania politycznego, strzelania z karabinu⁶⁸. Całość 2 WDP otrzymała z inspekcji ocenę niedostateczną.

Należy także wspomnieć o działalności sportowej prowadzonej w garnizonie radomskim. Już w 1945 r. utworzono Wojskowy Klub Sportowy „Sparta”, który zorganizowano w plutonie ochrony RKU. Rozgrywał on mecze piłki nożnej w klasie A, m.in. z klubem „Granat” Skarżysko-Kamienna⁶⁹.

W latach 1945–1948 działalność wychowawcza w wojsku była zdeterminowana przez ideologię i politykę Polskiej Partii Robotniczej (PPR), która podporządkowała sobie siły zbrojne. Nadrzędnym więc celem działalności polityczno-wychowawczej w jednostkach wojskowych była integracja kadry i żołnierzy służby zasadniczej wokół społeczno-politycznego programu PPR⁷⁰.

Po wcieleniu poborowych do jednostek wojskowych zapoznawano ich z tradycjami „odrodzonego wojska polskiego” i macierzystej jednostki, eksponując tradycje rewolucyjne, Gwardii i Armii Ludowej oraz 1 i 2 Armii WP⁷¹. Organizatorami działalności polityczno-wychowawczej byli dowódcy i ich zastępcy do spraw polityczno-wychowawczych, znajdujący się we wszystkich ogniwach dowodzenia od szczebla kompanii wzwyż. W jednostkach 2 WDP w październiku i listopadzie 1946 r. podczas zajęć polityczno-wychowawczych poruszono m.in. następującą tematykę: „Nasi dowódcy”, „Trzyletni plan gospodarczy”, „Organizacja Narodów Zjednoczonych”, „Obecna sytuacja międzynarodowa”, „O wyborach”, „Polska w obliczu wyborów”, „W dniu święta wielkiego sojusznika”, „Od klęski do zwycięstwa”⁷². W okresie przed referendum ludowym (30 czerwca 1946 r.) i wyborami do Sejmu Ustawodawczego (19 stycznia 1947 r.) propagowano wśród żołnierzy program PPR, partii i stronnictw politycznych.

Przeprowadzono w jednostkach zajęcia polityczne, zebrania i wiece. Przykładowo w okresie przedwyborczym w 2 pal odbyły się pogadanki na temat: „Nasi kandydaci”, „19 stycznia głosujemy z listy nr 3”, „Jutro wybory”, a także gawędy: „Kariera barona Andersa”, „Przed wyborami”, „Granice a wybory”.

⁶⁸ Tamże, k. 350.

⁶⁹ „Dziennik Powszechny” nr 117, 1946, nr 226.

⁷⁰ B. Rudnicki, *Wychowanie w Wojsku Polskim w latach 1945–1989*, „Wojsko i Wychowanie” nr 12, 1998, s. 32.

⁷¹ B. Rudnicki, *Wychowanie w Wojsku Polskim*, s. 32.

⁷² CAW WBH, Dowództwo Okręgu Wojskowego nr VII (Lubelskiego) 1945–1949, sygn. IV.510.7.307, k. 430, 446, 459, 472, 479, 499.

Zorganizowano również odprawę z oficerami na temat akcji przedwyborczej. Podczas prowadzonej pracy wychowawczej położono duży nacisk na „uświadomienie tak oficerów, podoficerów i szeregowców i przekonanie ich o słuszności sprawy Bloku Demokratycznego”⁷³.

Począwszy od jesieni 1948 r. zaczęto wprowadzać do szkolenia politycznego problematykę marksizmu, leninizmu i stalinizmu. Tendencyjnie przedstawiano tradycje patriotyczne, eksponując walkę z najazdami germańskimi, a pomijając walki na Wschodzie (z wyjątkiem walk ACz i WP w okresie ostatniej wojny), poddając krytyce okres międzywojenny i II Rzeczpospolitą. Winą za klęskę we wrześniu 1939 r. obarczano sanację, a 17 września 1939 r. przedstawiano jako bratnią pomoc narodom ukraińskiemu i białoruskiemu. Armię Krajową prezentowano jako zbrojne podziemie „stojące z bronią u nogi”, a gloryfikowano walkę z okupantem hitlerowskim do akcji zbrojnych Gwardii i Armii Ludowej. Rozpoczęto także prowadzenie wychowania antyimperialistycznego, które polegało na kształtowaniu nienawiści do krajów Zachodu, a szczególnie do USA. Ukazywano wszystko, co socjalistyczne (radzieckie), jako najlepsze, a co kapitalistyczne – jako najgorsze⁷⁴. Przykładowo w 1949 r. w 2 pał prowadzono zajęcia polityczne z oficerami i podoficerami na następujące tematy: „Sprzeczności wewnętrzne obozu imperialistycznego”, „Rosną siły postępu”, „Bojowe i polityczne tradycje Odrodzonego Wojska Polskiego”, „Marksizm-leninizm o wojnie i wojsku”, „Plan Sześćioletni i jego znaczenie dla obronności kraju”, „Sojusz robotniczo-chłopski”, „Osiągnięcia Wojska Polskiego w ciągu pięciu lat niepodległości”⁷⁵.

15 października 1948 r. minister Obrony Narodowej wydał zezwolenie na działalność w wojsku Związku Młodzieży Polskiej (ZMP) oraz zatwierdził „Regulamin ZMP w wojsku”⁷⁶. Podstawowymi ogniwami ZMP były koła, którymi kierowały zarządy pułkowe i batalionowe. Ich przewodniczącymi byli w większości żołnierze służby zasadniczej, którzy przed wojskiem działali w organizacjach młodzieżowych. Od szczebla dowództwa dywizji istniał etatowy aparat młodzieżowy, kierujący pracą ZMP w podległych jednostkach wojskowych. Jedną z głównych form działalności wewnątrzorganizacyjnej ZMP stanowiła praca kulturalno-oświatowa. Koła ZMP były inicjatorami imprez kulturalnych, rozrywko-

⁷³ Tamże, Dowództwo 2 WDP, sygn. IV.521.2.83, k. 125-126.

⁷⁴ B. Rudnicki, *Wychowanie w Wojsku Polskim...*, s. 35.

⁷⁵ CAW WBH, Dowództwo 2 WDP, sygn. IV.521.2. 116, k. 95-96.

⁷⁶ ZMP powstał 21 lipca 1948 r. we Wrocławiu ze zjednoczenia organizacji młodzieżowych: Związku Walki Młodych, Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego i Związku Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”. Organizacja ta stała się jedyną organizacją ideowo-wychowawczą skupiającą młodzież i przybudówką partii komunistycznej. G. Miernik, „My” i „Oni”. *Spółeczeństwo Kielecczyny i stalinowski system władzy*, Kielce 2007, s. 339.

wych i sportowych, wspierały także amatorski ruch artystyczny wśród żołnierzy oraz prowadziły akcje oświatowe. W sprawozdaniu zastępcy dowódcy 2 WDP do spraw polityczno-wychowawczych za kwiecień 1949 r. czytamy:

ZMP-owcy to synowie w przeważającej liczbie pochodzenia robotniczo-chłopskiego, ci ostatni to przeważnie synowie biednych i średnich chłopów, którzy stanowią w 2 WDP 47% w organizacji młodzieżowej. Jest to stosunkowo liczba za mała w porównaniu do synów pochodzenia robotniczego... Pracę zarządów pułkowych należy nastawić na wciągnięcie w szeregi organizacji największej synów chłopskich, aby tu ich wychować w duchu budowniczych Polski socjalistycznej. Wykształcenie członków ZMP wskazuje, że ZMP-owcy to żołnierze, którzy w większości posiadają wykształcenie 7 klas szkoły podstawowej i więcej⁷⁷.

Dowódcy jednostek wojskowych, zdaniem instruktora młodzieżowego 2 WDP, nie roztaczali opieki i nie byli zainteresowani pracą ZMP. Podczas oceny pracy zarządów ZMP jednostek pochwałę uzyskał m.in. zarząd w 2 dappanc⁷⁸.

Jak podkreślono w sprawozdaniu Dowództwa 2 WDP dotyczącym „sytuacji na odcinku ZMP w dywizji w miesiącu marcu 1949 r.”, instruktor młodzieżowy w 2 pał w stopniu plutonowego „kosztem pracy ZMP chodził do szkoły, z tego też powodu praca młodzieżowa została przez niego zaniedbana. Obecnie ten stan rzeczy uległ poprawie”. Na jego miejsce wyznaczono żołnierza-członka zarządu pułkowego, który wcześniej, przed powołaniem do służby wojskowej, był aktywny w pracy młodzieżowej⁷⁹.

Zaangażowanie garnizonu w akcje społeczno-polityczne i walkę z podziemiem niepodległościowym

Udział żołnierzy WP w akcji propagandowej i ochronnej podczas przygotowania i przeprowadzenia referendum w dniu 30 czerwca 1946 r. został skonkretyzowany w Wytycznych szefa Sztabu Generalnego WP i szefa Głównego Zarządu Polityczno-Wychowawczego WP z 7 maja 1946 r. Wytyczne zawierały polecenia dotyczące pracy wewnątrz wojska, jak i na zewnątrz. Do tych ostatnich należały: udział w akcji propagandowej wśród ludności cywilnej przed referendum, zapewnienie bezpieczeństwa przed i podczas referendum – walka z podziemiem, ochrona i obrona lokali i komisji głosowania. W okresie od 15 maja do

⁷⁷ CAW WBH, Dowództwo 2 WDP, sygn. IV.521.2. 91, k. 16-17.

⁷⁸ Tamże, k. 24.

⁷⁹ Tamże, k. 25.

30 czerwca 1946 r. sprawę zabezpieczenia referendum traktowano jako główne zadanie wojska. Do realizacji powyższych zadań skierowano ogółem 36 400 żołnierzy WP. Sformowano z nich brygady agitacyjno-propagandowe w składzie od siedmiu do dwudziestu sześciu osób – w zależności od stopnia zagrożenia danego terenu. W województwie kieleckim wyruszyło w teren 66 brygad. Każda z nich składała się przeciętnie z sześciu do dziesięciu żołnierzy. W rejonach najbardziej zagrożonych działaniem zbrojnego podziemia niepodległościowego, w powiatach kozienickim, pińczowskim, częściowo radomskim oraz ilżeckim, stan brygad dochodził do dwudziestu żołnierzy. W terenie brygady nawiązywały kontakt z organizacjami społecznymi i władzami, organizowały wiece, kolportowały prasę oraz dawały przedstawienia muzyczne i teatralne w oparciu o przydzielone orkiestry i teatry żołnierskie. Również żołnierze udzielali ludności wiejskiej pomocy w pracach polowych. Podczas przeprowadzanego referendum lokale komisji głosowania były chronione przez grupy żołnierzy oraz zorganizowano odwody na szczeblu powiatu i województwa⁸⁰. Głównym celem wojska było przekonanie ludności wiejskiej o konieczności poparcia kreowanej przez rząd nowej drogi rozwoju państwa oraz zdyskredytowanie działaczy Polskiego Stronnictwa Ludowego, które dysponowało silnym poparciem na wsi. W ostatnim etapie (od 25 czerwca do 3 lipca 1946 r.) brygady pełniły służbę, ochraniając lokale oraz członków komisji głosowania ludowego i broniąc ich. Do ochrony głosowania w powiecie radomskim 2 pał wydzielił 440 żołnierzy, a w powiecie kozienickim wraz z 2 dappanc 525 żołnierzy⁸¹.

22 września 1946 r. Krajowa Rada Narodowa uchwaliła ordynację wyborczą do Sejmu Ustawodawczego, a 12 listopada Prezydium KRN wydało zarządzenie o przeprowadzeniu wyborów. Głosowanie zaplanowano na 19 stycznia 1947 r. Kraj podzielono na 52 okręgi wyborcze, z czego 4 znajdowały się w województwie kieleckim. Były to okręgi nr 11 Częstochowa, nr 12 Kielce, nr 13 Ostrowiec i nr 14 Radom, w których przypadały 24 mandaty⁸².

Nakazano utworzyć wojskowe Grupy Ochronno-Propagandowe (GOP), w sile uzależnionej od stanu bezpieczeństwa w danym rejonie kraju, który podzielono na 4 strefy. Województwo kieleckie zaliczono do strefy „B”. Wobec powyższego wszystkie GOP składały się z 25 osób, w skład których wchodziły brygada propagandowa (5 żołnierzy) i ochrona (18 żołnierzy). Grupy rozpoczęły działalność 5 grudnia 1946 r. Akcję przeprowadzono w dwóch turach: od 5 do

⁸⁰ H. Latos, *Ludowe WP w akcjach politycznych na terenie Kielecczyzny 1946–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 2-3, 1983, s. 413-414; T. Honkisz, *Państwowa Komisja Bezpieczeństwa marzec-czerwiec 1946 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 4, 1987, s. 39-40.

⁸¹ IPN, 7 pułk KBW, BU 636/711, k. 7.

⁸² CAW WBH, Dowództwo 2 WDP, sygn. IV.521.2.83, k. 21.

25 grudnia 1946 r. i od 28 grudnia 1946 r. do 21 stycznia 1947 r. W województwie kieleckim sformowano łącznie 83 GOP, które liczyły 2075 żołnierzy. Wszystkie GOP były wystawione siłami 2 WDP, za wyjątkiem grup, które zorganizowała Centralna Szkoła Oficerów Polityczno-Wychowawczych (CSOP-W) z Łodzi w okręgu wyborczym nr 14 Radom. W tabeli 7 przedstawiono stan GOP w okręgu wyborczym nr 14 Radom, z której wynika, iż jednostki artylerii 2 WDP garnizonu radomskiego oraz CSOP-W zaangażowały do akcji przedwyborczej w powiatach radomskim, kozienickim i iłżeckim ogółem 750 żołnierzy.

Tabela 7. Stan GOP w 14 okręgu wyborczym Radom

Powiat	Charakterystyka powiatu	Jednostka wojskowa biorąca udział w akcji	Jednostka dowodząca	Liczba grup	Stan żołnierzy
Radomski	Średnio zagrożony	2 pal	2 pal	10	250
Kozienicki	Średnio zagrożony	CSOP-W	2 pal	10	250
Iłżecki	Średnio zagrożony	2 pal i 2 dappanc	2 pal	10	250
Razem w okręgu Radom				30	750

Źródło: CAW WBH, Dowództwo 2 WDP, sygn. IV.521.2.83, k. 46.

W nocy z 26 na 27 grudnia 1946 r. w Skaryszewie został postrzelony przez grupę podziemia niepodległościowego Tadeusza Zielińskiego „Igły” przewodniczący obwodowej komisji wyborczej, w związku z tym wydarzeniem z 2 pal został wysłany pościg samochodem w składzie 11 żołnierzy. Sprawców zdarzenia nie ujęto⁸³. Od 28 grudnia 1946 r. do 21 stycznia 1947 r. 2 pal wystawił 4 grupy uderzeniowe w liczbie 200 żołnierzy w powiatach zwoleńskim, lipskim, opatowskim i sandomierskim (w każdym po 50 żołnierzy)⁸⁴.

Jak według władz wojskowych przebiegały wybory do Sejmu Ustawodawczego w garnizonie radomskim, dowiadujemy się z meldunku zastępcy dowódcy 2 dappanc do spraw polityczno-wychowawczych, skierowanego do Dowództwa 2 WDP z 25 stycznia 1947 r.:

⁸³ Tamże, k. 221.

⁸⁴ IPN, 7 pułk KBW, BU 636/706, k. 188.

Nastroj pozostałych oficerów, podoficerów i szeregowych wpływał dodatnio. Pozostający żołnierze starego rocznika wypowiadali się: „z chwilą, gdy odniesiemy zwycięstwo nad reakcją i jej satelitami, pręcej pójdziemy do cywila do swoich rodzin”. Stan moralny oficerów był zadowalający, wykroczeń antymoralnych nie było. Oficerowie byli moralnie dobrze nastawieni. Wszystkie zasady moralności w okresie przedwyborczym były przez nich wykonane. Podoficerowie również pracowali sumiennie, dotrzymując wszystkie zasady moralności. Szeregowi pod wpływem nastawienia moralnego oficerów i podoficerów amoralnych czynów nie czynili. Dyscyplina wśród oficerów była dobra, wszyscy pracowali ze zrozumieniem słuszności sprawy. Podoficerowie służyli przykładem dyscypliny dla swych podwładnych, ogólnie w okresie kampanii przedwyborczej nie było żadnych wykroczeń dyscyplinarnych ani też kar zarówno wśród oficerów, podoficerów i szeregowych. Wypadków nadzwyczajnych w naszej jednostce w okresie przedwyborczym nie było.

Komisja wyborcza w naszym Garnizonie była zorganizowana z dobrego elementu, członkowie komisji oraz przewodniczący wywiązali się z zadania bardzo dobrze. Ogólnie praca komisji była zadowalająca. Organizacja w dzień wyborów była należyta. Cały skład osobowy podzielony został na dwie grupy, które na zmianę głosowały w najlepszym ładzie i porządku. Przebieg głosowania był spokojny i głosowano demonstracyjnie. Aktyw wykorzystany był w celu popularyzacji „trójki”, uświadomienia żołnierzy i podoficerów do demonstracyjnego głosowania. Ogólnie oficerowie naszej jednostki do głosowania ustosunkowali się bardzo dobrze. Oficerowie pierwsi głosowali demonstracyjnie na „3”, dając przykład innym. Z oficerów głosujących w naszym garnizonie nikt nie był nastawiony wrogo lub neutralnie do akcji przedwyborczej, jak i w dzień samych wyborów. Szef kancelarii por. Białek przeprowadził w obrębie miasta liczne wiece i zebrania mające na celu popularyzowanie naszych kandydatów z Bloku Demokratycznego. Ppor. Iwaniak i kpt. Wiśniewski również samodzielnie urządzili na terenie miasta wiece i agitowali na rzecz listy Nr 3, przytem por. Parznicki i por. Agapow udziału nie brali w akcji przedwyborczej ze względu na niedostateczne opanowanie języka polskiego⁸⁵.

O negatywnej postawie zastępcy komendanta Szpitala Garnizonowego w Radomiu kpt. Kucheckiego (imienia nie ustalono) wobec akcji wyborczej dowiadujemy się ze sprawozdania zastępcy ds. polityczno-wychowawczych 2 WDP mjr Koniecznego:

Niezrozumienie powagi chwili wykazał zastępca komendanta Szpitala Garnizonowego kpt. Kuchecki, który mało tego, że nie potrafił przeciwstawić się negatywnemu stosunkowi niektórych oficerów ze szpitala do akcji przedwyborczej, lecz

⁸⁵ CAW WBH, Dowództwo 2 WDP, sygn. IV.521.2.83, k. 127-128.

w ich imieniu na odprawie u Zastępcy Dowódcy Garnizonu oświadczył: „Oficerowie uważają, że praca propagandowa nie jest dla nich, gdyż są bezpartyjni”⁸⁶.

Istotnym zadaniem wojska w pierwszych latach po zakończeniu działań wojennych był udział w zwalczaniu podziemia niepodległościowego, które przeciwstawiało się zbrojnie władzy narzuconej przez Związek Sowiecki. W województwie kieleckim według władz bezpieczeństwa najbardziej aktywne były oddziały podziemia działające m.in. w powiatach radomskim, kozienickim i iłżeckim. Jedną z najbardziej udanych akcji podziemia niepodległościowego na tym terenie było rozbicie więzienia przy ul. Reja w Radomiu 9 września 1945 r. przez por. Stefana Bembińskiego „Harnasia”, w wyniku którego uwolniono 292 więźniów.

W grudniu 1945 r. NDWP wydał rozkazy normujące działalność wojska w kwestiach związanych z bezpieczeństwem wewnętrznym kraju. Rozkaz nr 306 z 3 grudnia 1945 r. czynił odpowiedzialnym za prowadzenie porządku oraz zapewnienie spokoju bezpieczeństwa na danym terenie dowódców garnizonów i jednostek wojskowych. Jednocześnie dowódcom polecono nawiązać współpracę z jednostkami KBW, lokalnymi władzami administracyjnymi, MO i UBP. Likwidacja podziemia niepodległościowego wymagała, poza zaangażowaniem znacznej liczby żołnierzy, koordynacji działań i jednolitego dowództwa. W operacjach prowadzonych do marca 1946 r. ujawnił się brak współdziałania różnych organów – WP, UB, milicji i KBW.

W marcu 1946 r. utworzono Państwową Komisję Bezpieczeństwa, której przewodniczącym został minister obrony narodowej, marszałek Michał Żymierski. Organem wykonawczym został Sztab Generalny WP, do którego oddelegowano przedstawicieli UBP i MO. Obszar Polski podzielono na 14 stref bezpieczeństwa, odpowiadających w zasadzie poszczególnym województwom. Z województwa kieleckiego do strefy województwa łódzkiego przyłączono powiaty częstochowski i włoszczowski⁸⁷. W Kielcach utworzony został Wojewódzki Komitet Bezpieczeństwa (WKB) na czele z dowódcą 2 WDP i garnizonu Kielce płk. Stanisławem Kupszą. Zadaniem WKB było planowanie, organizowanie i kierowanie walką z podziemiem przy pomocy organów bezpieczeństwa i jednostek WP. Likwidację oddziałów podziemia pozostawiono grupom operacyjnym MO, jednostkom KBW i WP. Prawie przy każdej z grup operacyjnych wojska czy milicji znajdowali się funkcjonariusze UBP, którzy byli odpowiedzialni za

⁸⁶ Tamże, k. 104.

⁸⁷ T. Honkisz, *Państwowa Komisja Bezpieczeństwa marzec-czerwiec 1946 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 4, 1987, s. 23-25; L. Grot, *Działania Ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemi w latach 1944–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 3, nr 3, s. 482.

rozpoznanie operacyjne⁸⁸. Do dyspozycji WKB w Kielcach wydzielono jednostki 2 DP (bez 5 i 6 pp) oraz 2 psap.

W omawianym okresie działanie organów bezpieczeństwa i jednostek WP polegało na prowadzeniu operacji przez poszczególne dywizje całością swych sił. Jedną z większych operacji wojskowych 2 WDP (4 pp i 2 pal) przeciwko podziemiu miała miejsce od 12 kwietnia do 4 maja 1946 r. w powiatach kozienickim, radomskim i starachowickim, wzięły w niej udział pododdziały z 4 pp z Kielc i 2 pal z Radomia oraz batalion operacyjny WBW z Kielc wraz z grupami MO i UBP, a także pododdziały NKWD. Dowództwo nad utworzoną Grupą Operacyjną „Mapa” objął dowódca 2 pal ppłk Paszkiewicz. Podczas operacji, która nie przyniosła oczekiwanych efektów, zostało zatrzymanych 1336 osób, z których zwolniono 207. W wyniku starć zbrojnych zabito 24 członków podziemia, 11 ranniono. Straty własne wyniosły 9 zabitych i 6 rannych żołnierzy⁸⁹.

Od 19 maja do 5 czerwca 1946 r. wojsko i aparat bezpieczeństwa przeprowadziły operację pod kryptonimem „Dęblin-Irena”, która miała na celu likwidację oddziałów podziemia w powiatach dęblińskim, puławskim i kozienickim (m.in. kpt. Mariana Bernaciaka „Orlika”, Tadeusza Zielińskiego „Igły” i mjr. Jerzego Jaskulskiego „Zagończyka”). W operacji tej wzięły udział m.in. pododdziały 4 pp i 2 pal, a działaniami dowodził dowódca WBW Kielce ppłk Włodzimierz Dembowski. Według danych wojskowych w wyniku operacji aresztowano 240 osób, zabito 10, ranniono 19, przy stratach własnych 1 zabitego i 6 rannych. Przyczynami niepowodzenia przedmiotowej operacji według władz wojskowych były „niedokładne opracowanie spisów przez UBP, niedostateczne zaopatrzenie materialne niektórych jednostek, opieszałość i brak inicjatywy, świadoma ignorancja w przeprowadzanych działaniach bojowych”⁹⁰.

Przez cały omawiany okres przeciwko oddziałom podziemia niepodległościowego działania operacyjne w województwie kieleckim prowadziły WBW, a następnie 7 p KBW. Grupa Operacyjna „Radom” 7 p KBW (w sile batalionu) funkcjonowała w latach 1948–1949 z zadaniem zwalczania oddziałów „Igły” i Aleksandra Młyńskiego „Drągala” w powiatach radomskim i kozienickim. Sztab GO miał siedzibę w budynku Powiatowego UBP. Podgrupy GO (w sile plutonu lub drużyny) rozlokowano w Szydłowcu, Wolanowie, Przytyku, Jedlińsku, Stromcu, Dobieszynie, Skaryszewie, Kazanowie, Jedlni-Letnisku

⁸⁸ I. Blum, *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944–1948. Szkice i dokumenty*, Warszawa 1968, s. 55.

⁸⁹ CAW WBH, sygn. IV.111.503, k. 592-594; H. Dominiczak, *W walce o Polskę Ludową. Udział Wojska Polskiego w przeobrażeniach ustrojowo-społecznych i gospodarczych 1944–1948*, Warszawa 1980, s. 101.

⁹⁰ T. Honkisz, *Państwowa Komisja Bezpieczeństwa...*, s. 26.

i Kozienicach. Od maja do września 1948 r. pododdziały GO „Radom” prowadziły działania operacyjne m.in. przeciwko oddziałom Antoniego Szeligi „Wichra” i „Igły” w lesie skaryszewskim, w rejonie Szydłowca, Kozich Gór, Niwie Odechowskiej⁹¹.

Wsparcie dla wojska ze strony społeczeństwa

Organizacje społeczne i zakłady pracy funkcjonujące w Radomiu udzielały pomocy żołnierzom radomskiego garnizonu.

21 sierpnia 1944 r. na terenach tzw. Polski Lubelskiej powołano organizację społeczną Towarzystwo Przyjaciół Żołnierza (TPŻ), które nawiązywało do działalności przedwojennego Polskiego Białego Krzyża i w 1946 r. przejęło majątek po tej organizacji. TPŻ udzielało m.in. pomocy materialnej żołnierzom walczącym na froncie oraz rannym i chorym w szpitalach wojskowych. Wiosną 1945 r. zaczęto organizować w powiatach Komitety Pomocy Rodzinom Wojskowym i ogólniwa TPŻ w województwie kieleckim, a w lipcu tego roku powołano w Kielcach Wojewódzki Komitet Przyjaciół Żołnierza, na którego czele stanął wicewojewoda Henryk Urbanowicz⁹². Również w garnizonie radomskim zorganizowano TPŻ, które – jak pisał „Dziennik Powszechny” – należało do „najbardziej żywotnych organizacji społecznych”⁹³. Organizacja przeprowadziła dla wszystkich jednostek garnizonu „święcone” z okazji Świąt Wielkanocnych, „gwiazdkę” dla chorych żołnierzy w Szpitalu Garnizonowym, organizowała ciepłe posiłki dla poborowych w budynku RKU. Drugą mocno zaangażowaną organizacją społeczną wspierającą wojsko był Polski Czerwony Krzyż (PCK), działający od 1919 r. PCK wspólnie z TPŻ organizowała wspomniane wcześniej posiłki dla poborowych. Koła tej organizacji działające w szkołach radomskich ufundowały paczki dla chorych żołnierzy przebywających na leczeniu w Szpitalu Garnizonowym. Wydatnej pomocy żołnierzom udzielał także Związek Cechów Rzemieślniczych, Okręg „Społem” oraz fabryka wyrobów skórnych „Kromołowski”⁹⁴.

⁹¹ IPN, BU 636/811, k. 3, 5-6, 20-23, 28-32, 34-36, 48.

⁹² APK, Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Kielcach, sygn. 18, k. 31.

⁹³ *Z życia Towarzystwa Przyjaciół Żołnierzy*, „Dziennik Powszechny” nr 119, 1946.

⁹⁴ *Podziękowanie*, „Dziennik Powszechny” nr 226, 1945; *Podziękowanie; Wigilię i powitanie Nowego Roku obchodzili robotnicy firmy Kromołowski wspólnie z wojskiem*, „Dziennik Powszechny” nr 5, 1946; *Wśród rannych i chorych żołnierzy. Oplatek w radomskim szpitalu garnizonowym*, „Dziennik Powszechny” nr 355, 1946.

Uroczystości garnizonowe

W procesie wychowania żołnierzy istotną rolę odgrywały uroczystości wojskowe, realizowane w garnizonach. W pierwszych latach powojennych w garnizonie radomskim obchodzono rocznicę wyzwolenia Warszawy i Ziemi Kieleckiej spod okupacji hitlerowskiej, Święto Zwycięstwa, święta jednostek, wręczenia sztandarów jednostkom wojskowym, przysięgi wojskowe, a także święta religijne.

W październiku 1946 r. odbyła się na Placu 3 Maja w Radomiu pierwsza po zakończeniu II wojny światowej przysięga wojskowa żołnierzy 2 pal i 2 dappanc. Dowódcą uroczystości był mjr Kawka (imienia nie ustalono), który złożył meldunek dowódcy 2 pal płk. Paszkiewiczowi. Przy kościele garnizonowym odbyła się msza polowa, którą odprawił ks. mjr Zabiegło, proboszcz Parafii Wojskowej. W uroczystości wzięli udział m.in. prezydent miasta Kazimierz Kiełczewski, starosta Przybylski (imienia nie ustalono), przewodniczący Miejskiej Rady Narodowej Karwowski (imienia nie ustalono) oraz orkiestra kolejowa. Po południu w koszarach odbył się wspólny obiad żołnierzy i przedstawicieli społeczeństwa, który uświetnił oprawą muzyczną zespół śpiewaczy pułku⁹⁵.

Jednym z najważniejszych wydarzeń radomskiego garnizonu była uroczystość wręczenia sztandarów wojskowych 2 pal i 2 dappanc, która miała miejsce 11 lipca 1948 r. na Placu Jagiellońskim. Mszę polową odprawił naczelny dziekan WP ks. płk Waław Pyszkowski wraz z kapłanem DOW Nr VII ks. płk. Józefem Świdnickim i kapłanem 2 DP ks. mjr. Zygfrydem Stanowskim. Sztandary wręczył dowódca wojsk lądowych gen. Stanisław Popławski. W przemówieniu wygłoszonym podczas uroczystości gen. Popławski powiedział m.in.:

Spółceństwo miasta Radomia wręcza dzisiaj ufundowany przez siebie sztandar pułkowi artylerii i dywizjonowi artylerii przeciwpancernej Warszawskiej Dywizji Piechoty. Ufundowanie tych sztandarów jest dowodem zacieśnienia się jedności naszego Odrodzonego Demokratycznego Wojska z szerokimi masami narodu polskiego. Nasz naród obdarza miłością i zaufaniem swoje Wojsko. Obywatele! Manifestujecie dzisiaj swoje przywiązanie do naszego Wojska. Pragnę zapewnić Was w imieniu całego naszego Wojska, jako były dowódca 1 Armii Wojska Polskiego, a obecnie Wojsk Lądowych, że my cenimy sobie ponad wszystko służbę dla narodu i dla Polski Ludowej i pracujemy tylko dla obrony Waszych interesów i Waszych praw.

W uroczystości wręczenia sztandarów wzięli udział przedstawiciele powiatu radomskiego i miasta, organizacji politycznych, związków zawodowych,

⁹⁵ „Dziennik Powszechny” nr 283, 1946.

młodzież. W defiladzie uczestniczyły oprócz pododdziałów wojska jednostki milicji i Ochotniczej Rezerwy MO, straży ogniowej, kolejarze. Po uroczystości odbył się w świetlicy pułkowej w koszarach obiad, a później zawody sportowe na boisku oraz zabawa w kasynie⁹⁶.

Podsumowanie

Garnizon radomski w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej odegrał istotną rolę w strukturze terytorialnej WP, wchodząc organizacyjnie kolejno w skład Łódzkiego, Lubelskiego i Krakowskiego OW. Stacjonowały w nim jednostki bojowe i szkolne oraz instytucje wojskowe, a także pododdziały KBW. Jeszcze w trakcie działań wojennych powołano RKU, przeniesiono do Sadkowa pułk lotniczy, który przygotowywał pilotów, oraz utworzono Szpital Garnizonowy. Ponadto w związku z akcją rozminowywania ziem polskich do Radomia skierowano 2 BSap., której bataliony saperów aktywnie uczestniczyły w rozminowaniu terenów m.in. województwa kieleckiego. Wzmocnienie garnizonu nastąpiło we wrześniu 1945 r. po dyslokacji kolejnych jednostek bojowych – 2 pal i 2 dappanc 2 WDP, które stacjonowały do czerwca 1949 r. W połowie 1946 r. 2 psap został przeniesiony do Kazunia. W omawianym okresie liczebność garnizonu radomskiego była zmienna. Szacunkowo w kwietniu 1946 r. wynosiła około 1800 żołnierzy (bez KBW). Przez krótki czas funkcjonowały w Radomiu instytucje wojskowego wymiaru sprawiedliwości, przeniesione następnie do Kielc. W omawianym okresie w Radomiu przebywały także pododdziały KBW, które brały udział w ochronie więzienia, a następnie Zakładów Metalowych i czynnie zwalczały oddziały podziemia niepodległościowego na terenie powiatu radomskiego i kozienickiego. W 1949 r. radomski garnizon uległ znacznemu zmniejszeniu poprzez rozformowanie Szpitala Garnizonowego oraz przeniesienie 2 pal i 2 dappanc do Szczecina w skład 12 DP. Należy zaznaczyć, że wojsko w tym okresie natrafiało na duże trudności związane z infrastrukturą koszarową i szkoleniową, zaopatrzeniem materialnym. Szkolenie bojowe było często ograniczone w związku z zaangażowaniem jednostek w akcje społeczno-polityczne i walkę z podziemiem niepodległościowym. W ramach pracy wychowawczej prowadzono wśród kadry i żołnierzy służby zasadniczej zajęcia, które miały ich przekonać do tzw. władzy ludowej. Dużej pomocy jednostkom wojskowym udzieliły organizacje społeczne i zakłady pracy Radomia. Poprzez organizowanie uroczystości garnizonowych i ceremoniał wojskowy władze wojskowe kształtowały odpowiednie postawy wśród żołnierzy.

⁹⁶ „Życie Radomskie” nr 190, 1948.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie

Dowództwo 2 Warszawskiej Dywizji Piechoty 1945–1955

Dowództwo OW nr V (Krakowskiego) 1945–1954

Dowództwo Okręgu Wojskowego nr VII (Lubelskiego) 1945–1949

Inwentarz zespołu akt Departamentu Uzbrojenia 1945–1956

Archiwum Państwowe w Kielcach

Komendy powiatowe Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” w województwie kieleckim

Wojewódzka Rada Narodowa Kielce

Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy w Kielcach

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

7 pułk Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego

Źródła drukowane

Blum I., *Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1944–1948. Szkice i dokumenty*, Warszawa 1968.

Duszpasterstwo wojskowe w Polsce w latach 1945–1991, cz. 1, 1945–1956, wybór i opracowanie T. Kośmider, M. Wesołowski, Warszawa 2007.

Dziennik Rozkazów Ministerstwa Obrony Narodowej 1949.

Dziennik Ustaw RP 1938, 1945, 1948.

Inwentarz zespołu archiwalnego Wojskowego Sądu Rejonowego w Kielcach (1946–1954), Kielce–Kraków 2014.

Kronika 3 Rejonowego Przedstawicielstwa Wojskowego, Radom 1987.

Instrukcje i regulaminy

Regulamin służby wewnętrznej, cz. V. Porządek koszarowy i tok służby w formacjach, Warszawa 1945.

Tymczasowy regulamin walki broni połączonych, cz. I, Warszawa 1947.

Czasopisma

„Dziennik Powszechny” 1945, 1946.

„Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2000.

„Wojsko i Wychowanie” 1998.

„Wojskowy Przegląd Historyczny” 1965, 1968, 1973, 1983.

„Życie Radomskie” 1948.

Opracowania i artykuły

- Adamek K., *Kwatermistrzostwo Wojska Polskiego w latach 1945–1956*, Warszawa 1992.
- Łługowieszczuński I., *Artyleria ludowego Wojska Polskiego 1943–1945*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1973.
- Busse K., Kutkowski A., *Bić się do końca. Podziemie niepodległościowe w regionie radomskim w latach 1945–1950*, Lublin–Radom 2012.
- Bylinka M., *Działalność i tradycje 60 Lotniczego Pułku Szkolnego*, w: *75 lat dęblińskiej „Szkoły Orłąt” (rys historyczny, dorobek, perspektywy)*, Toruń–Dęblin 2000.
- Celek J., *Wyższa Oficerska Szkoła Lotnicza im. Jana Krasickiego*, Warszawa 1979.
- Dideńko K., *Wojska inżynieryjno-saperskie Ludowego Wojska Polskiego 1943–1945*, Warszawa 1978.
- Dominiczak H., *W walce o Polskę Ludową. Udział Wojska Polskiego w przeobrażeniach ustrojowo-społecznych i gospodarczych 1944–1948*, Warszawa 1980.
- Frontczak K., *Sily Zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945–1947*, Warszawa 1974.
- Grobelski W., *Pułkownik Stanisław Paszkiewicz w pamięci koszalinian*, „Pod Dobrymi Skrzydłami. Biuletyn informacyjny Muzeum Sił Powietrznych w Dęblinie” nr 5/2018.
- Grot L., *Działania Ludowego Wojska Polskiego przeciwko zbrojnemu podziemiu w latach 1944–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 3, 1973.
- Honkisz T., *Państwowa Komisja Bezpieczeństwa marzec-czerwiec 1946 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 4, 1987.
- Jarno W., *Organizacja i dyslokacja jednostek bojowych w Łódzkim Okręgu Wojskowym po przejściu na stopę pokojową (sierpień 1945 r. – listopad 1946 r.)*, „Przegląd Nauk Historycznych” nr 1, 2013.
- Jarno W., *Organizacja i działalność służb zaopatrzeniowych w Łódzkim Okręgu Wojskowym w latach 1945–1946*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Historica” t. 91, 2013.
- Jarno W., *Organizacja i działalność służby poborowej Wojska Polskiego w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej (1945–1949)*, w: *Si vis pacem, para bellum. Bezpieczeństwo i polityka Polski*, red. R. Majzner, Częstochowa-Włocławek 2013.
- Jarno W., *Organizacja i działalność wojskowej służby zdrowia i weterynaryjnej w Łódzkim Okręgu Wojskowym w latach 1945–1946*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” t. 14, 2013.
- Jarno W., *Samodzielne jednostki artylerii Wojska Polskiego w latach 1945–1949 – organizacja, dyslokacja i wyposażenie*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” nr 15, 2014.
- Jarno W., *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011.
- Jaworski M., *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945–1965*, Warszawa 1984.
- Jurgielewicz W., *Organizacja aparatu mobilizacji LWP w latach 1944–1945*, „Myśl Wojskowa” nr 11, 1965.
- Jurgielewicz W., *Plan rozwoju Wojska Polskiego w 1945 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 1-2, 1965.

- Kaczmarek F., Soroka S., *Wojska inżynieryjne LWP 1943–1979*, Warszawa 1982.
- Kajetanowicz J., *Polskie wojska lądowe w latach 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004.
- Kazimierski Z., *Polski przemysł zbrojeniowy w latach 1945–1955*, Warszawa 2005.
- Kmieciak T., *Polskie lotnictwo wojskowe 1945–1962. Organizacja, szkolenie i problemy kadrowe*, Warszawa 2002.
- Kmieciak T., *Wybrane problemy odbudowy i rozwoju polskiego przemysłu zbrojeniowego w latach 1945–1955*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2000.
- Koliński I., *Lotnictwo Polski Ludowej 1944–1947*, Warszawa 1987.
- Latos H., *Ludowe WP w akcjach politycznych na terenie Kielecczyny 1946–1947*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 2-3, 1983.
- Malczewski J.J., Polkowski R., *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, wyposażenie, metryki jednostek inżynieryjno-saperskich, drogowych i chemicznych*, Warszawa 1970.
- Mała kronika ludowego Wojska Polskiego 1943–1973*, Warszawa 1975.
- Margules J., *Drugie dywizje w bojach o Polskę 1776–2000*, Warszawa 2003.
- Miernik G., „My” i „Oni”. *Społeczeństwo Kielecczyny i stalinowski system władzy*, Kielce 2007.
- Piątkowski S., *Droga wiodła na Ural... Akcja represyjna sowieckiego kontrwywiadu wojskowego wobec pracowników radomskich instytucji wymiaru sprawiedliwości w 1945 r.*, Radom 2014.
- Piątkowski S., *Radom. Historia miasta*, Radom 2005.
- Piątkowski S., *Radom w latach wojny i okupacji niemieckiej (1939–1945)*, Lublin–Warszawa 2018.
- Piontek P., Wesołowski M., *Generalny Dziekanat Wojska Polskiego w latach 1945–1989*, Warszawa 2006.
- Piotrowski P., *Śląski Okręg Wojskowy. Przekształcenia organizacyjne w latach 1945–1956*, Warszawa 2003.
- Roman W., *Działalność Zbiorczej Dywizji Wojsk Wewnętrznych NKWD na terenie Polski w latach 1944–1946 w świetle wybranych dokumentów*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” nr 17, 2015.
- Romanowska E., *Karzące ramię sprawiedliwości ludowej. Prokuratury wojskowe w Polsce w latach 1944–1955*, Warszawa 2012.
- Rudnicki B., *Wychowanie w Wojsku Polskim w latach 1945–1989*, „Wojsko i Wychowanie” nr 12, 1998.
- Swajdo J., *Między Wisłą a Pilicą. Dzieje podziałów administracyjnych w regionie kielecko-radomskim do 1975 roku*, Kielce 2005.
- Szandrocho R., *90 lat terenowych organów administracji wojskowej w Polsce*, Wrocław 2011.
- Śmietanka-Kruszelnicki R., *Podziemie poakowskie na Kielecczyźnie w latach 1945–1948*, Kraków 2002.
- Werens A., *Lotnisko w Sadkowie*, „Studia Ekonomiczno-Społeczne” t. 6, 2004.

Wojdalski Z., *Wojsko społeczeństwu 1944-1948*, Warszawa 1982.

Zbiniewicz F., *Pomoc Armii Radzieckiej w rozminowaniu Warszawy, Radomia, Krakowa, Łodzi i Gdańska w 1945 r.*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” nr 3, 1968.

Zwolski Cz.T., *Historia miasta Radomia. Kronika*, Radom 2005.

Zwolski Cz.T., *Początki władzy ludowej w Radomiu*, „Studia Historyczne” t. 21, z. 3, 1978.

Żołnierz polski na Pomorzu Zachodnim X-XX wiek, red. k. Kozłowski, A. Wojtaszak, Szczecin 2001.